

NASI NAUCZYCIELE

Czytamy w Liście do Hebrajczyków: *Pamiętajcie o swoich przełożonych, którzy głosili wam Słowo Boże... i naśladowajcie ich wiarę* (13,7-9). W 1996 odeszli na emeryturę trzej profesorowie: ks. prof. dr hab. Janusz Tarnowski, ks. prof. dr Andrzej Luft i ks. prof. dr hab. Bogusław Inlender, długoletni wykładowcy Papieskiego Wydziału Teologicznego a zarazem Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Odeszli po latach pracy, żegnani z żalem zarówno przez studentów-kleryków jak i przez kolegów-profesorów.

Te stronnice poświęcone im mają za cel przybliżyć ich sylwetki naukowe, ich prace i dokonania. Ale one pokażą tylko niewielką część ich pracy i nigdy nie opowiedzą tego, co oni naprawdę przekazali swoim uczniom, jak na nich wpłynęli, jakie były rezultaty ich pracy przejawiające się później w pracy duszpasterskiej tych, którym oni głosili słowo Boże na swoich wykładach i jak ich wychowywali (bo przecież każda praca dydaktyczna jest zarazem pracą wychowawczą).

Te wstępne strony, chciałbym, by stały się świadectwem ucznia dwóch spośród nich: księży profesorów Janusza Tarnowskiego i Bogusława Inlendera, trzeci z nich, ksiądz profesor Andrzej Luft, niestety, nie był moim profesorem historii sztuki.

Ks. Janusza Tarnowskiego poznałem na trzecim roku studiów. Rocznik nasz był wyraźnie niepokorny, ale ks. Janusz Tarnowski podjął rzuconą rękawicę i zajęcia z katechetyki przemieniły się w twórcze batalie na przeróżne tematy, jak np. w III klasie, wedle programu ówczesnego, wykładać Stary Testament; dyskusja ta przemieniła się w rozwiązywanie sporu, jak w ogóle wykładać Stary Testament w szkole. Ks. Janusz Tarnowski powołał jako arbitrowi najwyższe biblijne autorytety, w skutek czego nawiązaliśmy korespondencję z O. prof. Augustynem Jankowskim z Tyńca. Ta dyskusja wyjaśniła nam nie tylko problemy katechetyczne ale i egzegetyczne i była świetnym uzupełnieniem wykładów Starego Testamentu. Takie były zresztą i inne gorące wykłady-diskusje Ks. Janusza Tarnowskiego.

Ks. Janusz Tarnowski był bowiem mistrzem dyskusji. Sam rzucał problemy, które umiały poruszyć wszystkich, natomiast postawionych przez nas problemów nigdy nie ucinał: starał się jednak, byśmy je sami rozwiązywali, wciągał wszystkich w dyskusję, wzywał do samodzielnego myślenia i rozwiązywania problemów. Szanował swoich słuchaczy i traktował nas indywidualnie: byliśmy jego partnerami w dyskusji, potrafił nas się pytać i radzić, uczył się od nas, wykorzystywał nasze pomysły i pobudzał do nowych.

Katechetyki uczył świetnie. Znał i rozumiał świat dziecka i młodzieży. Uczył nas mówienia konkretnego, nawiązywania kontaktu z uczniami, a konspekty katechez musieliśmy wielokrotnie przerabiać poddając je ogólnej krytyce kursu.

Niedługo pracowałem jako katecheta, ale długie lata prowadziłem Msze św. dla dzieci. Przygotowując je zawsze myślałem, jak dany temat rozwinąłby i wyłożył ks. Janusz Tarnowski. Był punktem odniesienia w mojej pracy z dziećmi i młodzieżą. I chyba nie tylko moim.

Ks. prof. Andrzej Luft niestety nie uczył mnie historii sztuki przyszedł do Seminarium już po moim wyjściu, ale całe lata współpracowaliśmy z sobą w pracy bibliotecznej. On był dyrektorem biblioteki, ja organizowałem bibliotekę patrystyczną, wyciągając książki z biblioteki głównej. Konflikt interesów? Nigdy! Obydwa wiedzieliśmy, że wspólnie budujemy bibliotekę. I sam często mi podsuwał niezauważone przeze mnie książki. Wtedy to miałem okazję poznać jego wielką kulturę z jaką pomagał czytelnikom. Każdy z nich był jego gościem, któremu należy pomóc: zwyczajnemu studentowi czy profesorowi z Kolonii, który przyjechał w poszukiwaniu jakiegoś rzadkiego starodruku. Jego miłość do książki: jak bardzo cieszył się z cennych druków odnalezionych w czeluściach biblioteki, wykrytych w jakimś antykwariacie czy ofiarowanych. Z jaką pieczołowitością je przechowywał, jak chętnie ich użyczał, by służyły wszystkim. Rozumiał co znaczy książka i traktował ją zawsze *con amore*.

Taki był bibliotekarz. Ale przede wszystkim ks. Andrzej Luft był historykiem sztuki. Był synem budowniczego (przedwojenny tytuł, nieco niższy niż architekt), który był autorem kilku zupełnie udanych zrealizowanych projektów, na przykład kościołów. Stąd też z domu wyniósł poczucie estetyki i ładu. Studia z historii sztuki powiększyły ten jego wrodzony dobry gust. Potrafił bezbłędnie ocenić kicz, który go organicznie bolał, a docenić piękno, którym się zawsze cieszył. Sam zresztą był autorem niewielkich kutek kielichów, czy innych małych dzieł rzemieślniczych. Tego piękna uczył kleryków na barwnie prowadzonych wykładach, ozdobionych ciętym, nieco rubasznym dowcipem, pod którym kryła się jednak wielka subtelność i głęboki szacunek dla słuchaczy. Był lubiany przez kleryków i kolegów profesorów, a wszędzie zawsze chętnie widziany, jako że potrafił wnieść pogodę, częstując niezawodnymi świetnymi dowcipami czy parodiami, w których był mistrzem.

Był cichym, wielkim humanistą w pełnym tego słowa znaczeniu.

Ks. prof. Bogusław Inlender pracował w Seminarium od lat pięćdziesiątych, kiedy jeszcze nie było mowy o Wydziale Teologicznym i całe swoje życie poświęcił pracy w seminarium i na Papieskim Wydziale. Kiedyś rozmawialiśmy o jego ewentualnej pracy na ATK i on wtedy powiedział „A kto zajmie się klerykami?” Pracę w Seminarium uważał za swoje najważniejsze pole pracy. Spędzał godziny ze swoimi magistrantami czytając i cierpliwie poprawiając ich prace magisterskie czy też licencjackie, ucząc ich myśleć poprawnymi kategoriami teologicznymi. Uderzała wszystkich jego wiedza i pokora.

Przed seminarium uczył się kilka lat w Wyższej Szkole Technicznej, stąd ogromna wiedza z dziedziny nauk przyrodniczych i wyjątkowy talent techniczny: niejednokrotnie opowiadał nam o swoich dokonaniach technicznych w domu sióstr w Otwocku, w którym mieszkał, które w nas wszystkich budziły głęboki podziw. Swoją ogromną

wiedzą i ścisłością odpowiedzi zaimponował wszystkim od początku, niemniej jednak postanowiono go „zagaić”. Najstarszy rok przygotował zestaw bardzo trudnych pytań, pośród których miało być wtrącone pytanie o skład chemiczny aspiryny. Po zwycięskiej próbie - odpowiedzi na wszystkie pytania, padło ostatnie: ks. Bogusław Inlander nie zawahawszy się nawet chwili wyprowadził w długim wywodzie na tablicy proces chemiczny powstawania aspiryny. Sprawa stała się głośna w seminarium i od tej chwili nikt nie próbował go „zagaić” ani stawiać głupich pytań.

Natomiast wszyscy przychodzili do niego ze swoimi wątpliwościami, nie zawsze nawet z dziedziny teologii moralnej. Uczył nas ścisłego myślenia, bezlitośnie rozbijał ideologiczne stereotypy przyniesione ze szkoły. Odpowiadał na wszystkie pytania: i te mądre i te głupie, a czynił to z nieprawdopodobną cierpliwością. Chyba nikt nie widział go nigdy zdenerwowanego.

Był teologiem uniwersalnym. Jego ogromna wiedza teologiczna nie ograniczała się do teologii moralnej. Śledził pilnie nowości teologiczne, czytywał pilnie literaturę zachodnią. Umiał wiązać teologię z naukami przyrodniczymi, co jest bardzo ważne w niektórych dziedzinach teologii moralnej. Nie dziwimy się więc, że wybrano go na członka Międzynarodowej Komisji Teologicznej i że walnie przyczynił się do odnowy teologii moralnej w Polsce. A równocześnie był człowiekiem głęboko pokornym. Nie lubił tytułomanii, nie szukał zaszczytów, a odpowiadając na trudne pytania zaczynał „O ile potrafię odpowiedzieć....” Wykłady jego były prowadzone nieco monotonnym i matowym głosem, ale treść ich była pasjonująca.

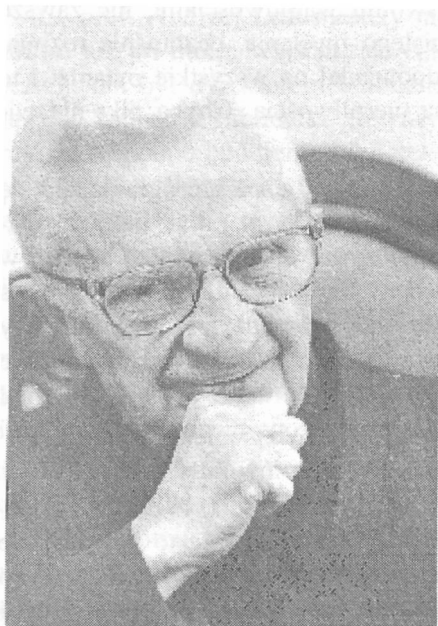
Odeszło na emeryturę trzech świetnych profesorów. Z pewnością, z czasem zastąpią ich młodszy. Takie jest prawo przemijania. Ale wszyscy wiemy, że to ich odejście stanowi ogromną szkodę dla wszystkich: kleryków-studentów, profesorów, i zarówno całego Seminarium jak i Wydziału, jako że każdy z nich, ze swej bogatej osobowości wnosił tak wiele do codziennego życia uczelni.

W tym bloku wiadomości o trzech Profesorach umieściliśmy materiały różnorodne: życiorysy, świadectwa własne i innych, bibliografię, spisy prac napisanych pod ich kierownictwem. Materiału zebranego nie staraliśmy się ujednolicić, co byłoby tylko szkodą: trzy tak różne i bogate osobowości należy potraktować indywidualnie. Ważnym jest tylko to, by ich bogactwo osobowości zachować i przekazać tym, którzy ich już nie mieli szczęścia poznać.

Pamiętajcie o waszych przełożonych, którzy głosili wam Słowo Boże i naśladujcie ich wiarę. Pamiętni na słowa Autora Natchnionego chcielibyśmy postaci tych trzech naszych profesorów zachować od zapomnienia, wdzięczni za to wszystko, co od nich otrzymaliśmy. Im poświęcamy te karty, wyraz wdzięczności za to, co nam dali, czym nas ubogacili, wdzięczności po prostu za to, że byli z nami.

Ks. prof. dr hab. Janusz TARNOWSKI

1. ŻYCIORYS



Urodził się w Warszawie 11 lipca 1919 roku. Gdy miał dwa lata, zmarł jego ojciec, Tadeusz. Wychowaniem zajęła się matka - Stefania wraz z ciotką, chrzestną matką chłopca, Zofią.

Uczęszczał do gimnazjum im. Stefana Bato-rego, a potem im. Stanisława Staszica w Warszawie. Maturę otrzymał w roku 1937 i bezpośrednio po niej wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał z rąk ks. biskupa Antoniego Szlagowskiego 19.VI.1943 r. Był kapelanem w czasie powstania warszawskiego i otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi w 1944 r. Pełnił obowiązki wikariusza w Jazgarzewie (1943-1944), Jakubowie (1944), Bielawach (1944-1945), w parafii Zmartwychwstania Pańskiego w Warszawie (1945-1946) i św. Floriana w Warszawie (1946-1950).

Był prefektem szkół przy parafii Bożego Ciała na warszawskim Kamionku (1950-1958). Od 1958 roku do chwili obecnej jest kapelanem Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi przy ul. Żelaznej 97 w Warszawie, gdzie prowadzi ożywioną działalność pedagogiczną wśród dzieci i młodzieży, za którą został odznaczony przez Ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego przywilejem rakiety i mantoletu w 1968 roku.

Stopień magistra filozofii w zakresie pedagogiki uzyskał na Wydziale Filozoficzno-Społecznym Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1951 na podstawie pracy pisanej pod kierunkiem prof. Bogdana Suchodolskiego: *Współpraca wychowawcy z samorządem w Domu Młodzieży*, a stopień magistra filozofii w zakresie psychologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w roku 1956 na podstawie pracy pisanej pod kierunkiem prof. Józefa Reutta: *Ipsacja a spowiedź u młodzieży męskiej*. Tego samego roku rozpoczyna zajęcia dydaktyczne w Warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym, początkowo z psychologii i katechetyki a następnie z pedagogiki.

Obronił pracę doktorską pt. *Typologia charakteru wg Heymansa - Le Senne'a. Studium psychologiczne*, pisaną pod kierunkiem ks. prof. Józefa Pastuszki i uzyskał stopień doktora filozofii chrześcijańskiej w zakresie filozoficzno-psychologicznym na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w 1962 roku.

Wykładał pedagogikę ogólną na Akademii Teologii Katolickiej w latach 1966-1989. Równocześnie prowadzi - do chwili obecnej (1998) - zajęcia w punkcie konsul-

tacyjnym ATK w Katowicach, a pedagogikę chrześcijańską w Wyższym Seminarium Księży Pallotyńów w Ołtarzewie w latach 1983-1986. Otrzymuje nominację na adiunkta Katedry Katechetyki 2 października 1971 r.

Uchwałą Rady Wydziału Teologicznego ATK został mu nadany 9 maja 1972 r. stopień doktora habilitowanego za rozprawę pt. *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*. Na potwierdzenie habilitacji przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną musiał czekać osiem lat, tzn. do 30 czerwca 1980 r. Wydrukowanie rozprawy habilitacyjnej nastąpiło dopiero po 10 latach (1982). W tym czasie odmawiano mu zgody jako nielojalnemu obywatelowi na druk książek, mógł jedynie pisać artykuły. Rozprawę habilitacyjną w formie skróconej opublikował wychodzący w Brukseli kwartalnik *Lumen Vitae* (wersja francuska i angielska 1973 nr 1 i 2). Tekst ten stał się podstawą pracy dyplomowej pt. *Existential Thought in Contemporary Catholic Pedagogy - centered around Tarnowski* napisanej w 1979 roku przez Ritsuko Yazaki w Japanese Society for the Philosophy of Education (*Studies in the Philosophy of Education* 1979, nr 40).

Ks. Janusz Tarnowski decyzją Ministra Szkolnictwa Wyższego i Techniki został powołany na stanowisko docenta w Akademii Teologii Katolickiej dnia 1 października 1980 r., a 15 października 1981 r. ks. kardynał Józef Glemp mianował go profesorem nadzwyczajnym Akademickiego Studium Teologii Katolickiej przy Wyższym Seminarium Duchownym św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Sześć lat później (1987) otrzymał ks. Janusz Tarnowski od Rady Państwa tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych.

W okresie od 1987 do 1992 r. był kierownikiem Katedry Pedagogiki Chrześcijańskiej na Wydziale Teologicznym ATK, którą potem przeniesiono na Wydział Filozofii Chrześcijańskiej. Profesorem zwyczajnym na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie został mianowany przez ks. kardynała Józefa Glempa w 1990 roku.

Ks. Janusz Tarnowski w latach 1963-1970 był krajowym duszpasterzem nauczycieli; w latach 1963-1966 był członkiem Komisji Duszpasterstwa Specjalnego Archidiecezji Warszawskiej, zaś w latach 1985-1991 był członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk. Był również członkiem Międzynarodowego Katolickiego Biura ds. Dziecka z siedzibą w Genewie (Bureau International Catholique de l'Enfance), Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań Osobowości i Charakteru z siedzibą w Paryżu (Société International d'Etude de la Personnalité et du Caractère), Międzynarodowego i Polskiego Komitetu Korczakowskiego oraz Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej.

Pełnił funkcję polskiego korespondenta międzynarodowego kwartalnika *Lumen Vitae* ukazującego się w Brukseli.

Otrzymał nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z tytułu osiągnięć dydaktyczno-wychowawczych w roku 1985 oraz pamiątkowy medal Janusza Korczaka. W 1998 r. Międzynarodowa Komisja Książek dla Młodych nagrodziła jako książkę roku jego publikację pt.: *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o przyrodzie, zwierzętach i środowisku*.

Wygłaszał referaty o tematyce pedagogicznej w kraju i za granicą (m.in. Berlin, Wiedeń), występował wielokrotnie w programach telewizyjnych i radiowych.

1.1. Uzupełnienie autobiograficzne

Moje pasje życiowe - podobnie jak u Korczaka - datują się od wczesnego dzieciństwa. Zaczniemy od pasji pisarskiej.

Miałem chyba 6 lub 7 lat, gdy ubrano mnie w czarną suknię, którą trzeba było odpowiednio do mego wzrostu podwiązać paskiem i nałożona mi została biała komża. Zostałem w ten sposób wprowadzony w służbę ministrancką. Zdarzenie to było tak ważne w moim życiu, że postanowiłem je uwiecznić, wydając pierwszy (i jedyny) numer gazetki, zawierającej komunikat (wraz z odpowiednim rysunkiem) o tym, co się stało. Gazetka była oczywiście wykonana ręcznie i w jednym tylko egzemplarzu, dostępnym dla najbliższej rodziny. To był pierwszy przejaw pasji pisarskiej. Wkrótce stałem się autorem powieści sensacyjnej, również ilustrowanej przeze mnie. Nie zyskała ona zbyt wielu czytelników. Znów tylko jeden egzemplarz! Przeczytała ją chyba tylko babcia i wyraziła mi swoje uznanie. Potem rozpocząłem masową produkcję wierszy na uroczystości imieninowe w rodzinie bliższej i dalszej, a także opisów wierszem oraz prozą różnych moich przygód życiowych. Jako wypracowanie domowe z historii przedstawiłem w grubym zeszycie „poemat” o dziejach ojczystych.

Wartość literacka tych wszystkich utworów była - jak sądzę dzisiaj - raczej zerowa. Niemniej przynosiły one zadowolenie adresatom, cieszyły nawet nauczyciela historii. Nade wszystko jednak zadowalały ich autora, póki nie zrozumiał różnicy między „wierszoklectwem” a prawdziwą poezją.

Pierwszy jednak prawdziwy sukces literacki odniosłem w wieku 9 lat, gdy wziąłem udział w konkursie Polskiego Radia na opis przygotowań do Powszechnej Wystawy Krajowej, która odbyła się na terenie Poznania w 1929 r. Otrzymałem wtedy nagrodę pieniężną w wysokości 20 zł, co stanowiło na owe czasy nie byle jaką sumę. Przesłano mi również zaproszenie na zwiedzenie Wystawy.

Nieco później wydrukowany został mój wiersz w czasopiśmie „Przyjaciel zwierząt”, w którym opisałem cierpienia ptaka zamkniętego w ciasnej klatce. To był mój pierwszy utwór opublikowany w prawdziwej gazecie.

Napisałem jeszcze kilka felietonów satyrycznych do naszej jednodniówki uczniowskiej „Coś” wydawanej w warszawskim gimnazjum im. Stefana Batorego.

I tutaj urywa się moja twórczość literacka. Wysłałem nieco artykułów o charakterze publicystycznym do prasy katolickiej, ale nie wydrukowano ich i nie otrzymałem żadnej odpowiedzi.

Podczas mego pobytu w seminarium duchownym, gdy srożył się terror okupacji, nie było możliwości publikacyjnych.

Ale pasja pisarska nie wygasła. Została jedynie przytłumiona do czasu, aby wkrótce - podobnie jak u Korczaka - „wznieć się” w pedagogikę. Ale o tym później.

Przejdźmy więc do pasji drugiej, wychowawczej. Ulubionym moim zajęciem w latach dzieciństwa była zabawa w szkołę. Grałem wtedy rolę nauczyciela, miałem dziennik lekcyjny, „wrywałem” do odpowiedzi uczennice i uczniów, którymi byli moi rówieśnicy, stawiałem oceny, udzielałem nagan i pochwał.

Podczas wakacji, które jako chłopiec spędzałem prawie co roku na jednej z wsi podwarszawskich, w Woli Rafałowskiej w pobliżu Mrozów, nie było bynajmniej przerw w mej pracy wychowawczej. Zbierał się wokół mnie chórek dziecięcy, urządzaliśmy „komedyjki”, których widzami byli zarówno stali mieszkańcy wsi, jak też letnicy.

Raz zorganizowałem loterię fantową na rzecz budującego się właśnie kościoła w Mrozach. Nie brakowało emocji przy zbieraniu fantów i ciągnięciu losów. Ale przeżyliśmy większą jeszcze radość, gdy proboszcz publicznie ogłosił, że dzieci z Woli Rafałowskiej przyniosły 2 zł (poważna wtedy suma) na budowę kościoła jako dochód z loterii fantowej.

Systematyczną praktyką wychowawczą było „prezesowanie” w ciągu wielu lat w Kole Ministrantów przy warszawskim kościółku Dzieciątka Jezus przy ul. Moniuszki 3A, zniszczonym podczas wojny i dotąd nie odbudowanym.

Myślę, że moje rządy były wtedy zbyt dyktatorskie. Z punktu widzenia dzisiejszej pedagogiki niejedno posunięcie należałoby ocenić negatywnie. No cóż, był to okres prób i błędów.

W tym właśnie czasie, jako dorastający młody człowiek, usłyszałem „Gadaninki radiowe Starego Doktora. Nastąpiła fascynacja. Zrozumiałem, że będąc człowiekiem dorosłym, można wejść w świat myśli i przeżyć dzieci, a także nawiązać z nimi przyjazny kontakt. Myśl, by zostać w przyszłości nauczycielem i - śladami Korczaka - poświęcić się pracy wychowawczej, poczęła mnie nurtować coraz silniej.

Stało się jednak inaczej. Nie zostałem nauczycielem, lecz wybrałem kapłaństwo.

Przejdę więc teraz do opisu mojej trzeciej pasji - ściślej mówiąc: kapłańskiego powołania. Zaczęło się ono zapowiadać jeszcze wcześniej niż pisarstwo i zamiłowanie pedagogiczne, bo - jeśli tak wolno rzec - już w czasach prehistorycznych. Nie sięgam bowiem pamięcią do przejawów zaobserwowanych przez otoczenie, wiem o nich jedynie z relacji mej mamy. Mianowicie jako dwu-trzyletni maluch, stojąc na kanapie, wygłaszałem podobno swoje pierwsze „kazania”. Słuchacze niewiele byli w stanie zrozumieć, bo „kaznodzieja” nie opanował jeszcze w sposób należyty sztuki wymowy, ale podziwiali niezwykłą postawę szkraba, przewidując jego kapłańska przyszłość. Gdy byłem nieco starszy, zasiadałem nieraz na wysokim krześle, umożliwiającym małemu dziecku branie udziału w posiłkach przy stole wraz z dorosłymi, po to, aby słuchać „spowiedzi” osób ze swego otoczenia. Lubiłem podobno wyznaczać za pokutę - nie wiem dlaczego - kąpiel w zimnej wodzie.

Nie muszę dodawać, że ustawiłem w pokoju ołtarzyk i odprawiałem przed nim nabożeństwa. W ten sposób bawi się wielu chłopców, ale po takiej zabawie często nie pozostają żadne ślady. U mnie było inaczej. Zabawa była znakiem jakiejś głębszej tęsknoty i umiała się przemienić w życiową rzeczywistość.

Wieloletnia służba ministrancka wprowadzała mnie coraz bardziej w świat liturgii i sprawy związane z Kościołem.

Zmieniłem nawet gimnazjum. Porzuciłem mianowicie Batorego i wybrałem Staszica, gdzie mogłem uczyć się łaciny, potrzebnej w stanie duchownym. Koledzy w nowej szkole nadali mi przezwisko „Książd”, które przyłgnęło do mnie od razu.

Łączy się nawet z tym przezwiskiem zabawna historia. Pewnego razu ktoś z kolegów wychylił się przez okno i widząc mnie na ulicy głośno zawołał: Książd,

chodź tutaj! Wróciłem na górę w odpowiedzi na wołanie. Ale trzeba trafu, że jednocześnie szedł ulica autentycznie duchowny, mianowicie nasz katecheta, ksiądz kanonik Jan Wasiak. Wziął on wołanie z okna do siebie, poczuł się więc obrażony i pospieszył na górę, aby wykryć sprawcę. Nie dawał się długo przekonywać, że wołającemu chodziło o Tarnowskiego. Dopiero, gdy ja przed nim stanąłem i przyznałem się do mego przyzwiska, dał za wygraną.

Wszystkie tu przytoczone okoliczności zdawałyby się wskazywać, że przejście do kapłaństwa od zabaw dzieciennych przez młodzieńcze pragnienia przebiegało bezkolejnie, na zasadzie spokojnej ewolucji. Otóż nie. Bezpośrednio przed powzięciem decyzji wstąpienia do seminarium duchownego miało miejsce poważne i głębokie wahanie. Kim zostać: aktorem, nauczycielem czy księdzem? Takie trzy drogi stały przede mną. Wybrałem tę ostatnią i dziś po 55 latach kapłaństwa wcale tego nie żałuję. Sądzę, że na takiej właśnie drodze mogę najbardziej urzeczywistniać swoje „ja”, najlepiej być osobą. Jest to więc powołanie nie tylko w sensie szerokim tego terminu, ale również w znaczeniu ściślejszym, religijnym, jako wypełnienie woli Boga.

Wg: J. TARNOWSKI, *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990, 231-234.

1.2. Korczak w sutannie

„Najważniejszą rzeczą u ks. profesora jest jego osobowość. To człowiek dialogu wielopokoleniowego i na wielu płaszczyznach. Ksiądz profesor potrafi połączyć spontaniczność z przemyśleniem, będąc przy tym bezpośredni i szczery. Jest przede wszystkim księdzem - wychowawcą. Umie słuchać innych. To człowiek uczony i profesor. Zajmuje się psychologią i pedagogiką i pisze książki. Jego pisarstwo wyrasta z Biblii i jednocześnie czerpie z materii codzienności” - mówił podczas promocji książek ks. Janusza Tarnowskiego red. Ryszard Wasita.

W spotkaniu tym, zorganizowanym niedawno w Szkole Podstawowej Nr 234 przy ul. Esperanto, uczestniczyli czytelnicy książek ks. profesora.

Zebrani doświadczyli klimatu ciepła i serdeczności, jakim charakteryzują się wszystkie publikacje ks. Janusza Tarnowskiego. Na spotkaniu w szkole były promowane najnowsze książki: „Kto pyta nie błądzi”, „Poznać siebie, zrozumieć innych” oraz IV tom serii „Ryby i dzieci głosu nie mają?” zatytułowany „Twój głos o koleżeństwie, przyjaźni i miłości” Wkład w redagowanie tej serii wnoszą dzieci w wieku 5-15 lat, prace napływają z całej Polski. W nagrodę autorzy najlepszych opowiadań pojechali do Rzymu i spotkali się z Papieżem Janem Pawłem II. Ojciec Święty otrzymał od dziecięcej redakcji wszystkie tomy serii.

Książka „Poznać siebie, zrozumieć innych” omawia różne typy osobowości, pomaga rozeznaczyć zalety i wady, i rozwijać własne możliwości.

Wyjaśniając cel napisania kolejnej książki ks. Janusz Tarnowski pisze: „W tym właśnie tomie, zatytułowanym: »Kto pyta nie błądzi«, zawierającym szkice homilii dialogowych, znajduje się próba odpowiedzi na potrzeby współczesnych ludzi przychodzących do Kościoła w powiązaniu z epoką dialogu, w której obecnie żyjemy”

(*Słowo Dziennik Katolicki* nr 119, 20.06.1996 r.)

1.3. Wspomnienie ucznia – dziś przyjaciela

Ks. prof. Janusza Tarnowskiego poznałem w parafii Bożego Ciała na Kamionku w Warszawie. Był moim prefektem w klasie siódmej szkoły podstawowej i w szkole średniej. Prowadzone przez niego katechezy były dla nas ucztą duchową. Podczas każdego „spotkania” – bo tak nazywał nasze lekcje religii w kaplicy przy kościele formował nas swoim wpływem osobistym. Wiedzieliśmy, że nas bardzo kocha, że każdy z nas był dla niego kimś bardzo ważnym. Dlatego chodziliśmy na te spotkania z największą radością i żal było po godzinie opuszczać kaplicę, bo już niecierpliwie czekała następna grupa. Gdy ktoś z nas opuścił spotkanie, widział, że sprawił naszemu księdzu wyraźny ból. Nie mieliśmy wtedy żadnych pomocy do nauki religii, dlatego ważną pomocą był zeszyt, w którym zapisywaliśmy niewiele zdań, ale za to bardzo celnych. Spotkania w kaplicy były ściśle zespolone z niedzielną Mszą Świętą, którą o godzinie 9 prowadził ks. Tarnowski. Nie odprawiał jej, ale był z nami, wśród nas i prowadził, czyli komentował poszczególne części Mszy Świętej, recytował z nami części stałe. Były to lata pięćdziesiąte i Msza Święta z recytowaniem części stałych należała do rzadkości. Pisze prof. Stefan Swieżawski w swoich wspomnieniach o takich Mszach Świętych jako o dużych przeżyciach religijnych. Integralną częścią Mszy Świętej prowadzonej przez ks. Tarnowskiego było kazanie (tak się powszechnie nazywało dzisiejszą homilię). Kazania słuchaliśmy bardzo uważnie, bo każdy z nas myślał, że ksiądz mówi właśnie do niego. Rewelacją były dla nas wydane przez ks. Janusza „Dylematy” Książka wydana była domowym sposobem – na powielaczu, jej treść była bardzo interesująca dla nas, młodych ludzi karmionych propagandą komunistyczną. „Dylematy” ukazywały aktualne problemy religijne i moralne, którymi żyliśmy na co dzień, a na które nie potrafiliśmy znaleźć odpowiedzi. Problemy te autor przedstawiał na sposób dylematu, czyli dwóch przeciwnych rozumowań. Ksiądz Tarnowski podawał nam odpowiedzi, ale w takiej formie, że czytelnik myślał, że to on sam, a nie autor, znajdował odpowiedź na trudny temat, kiedy ukończyłem dziewiątą klasę ks. Tarnowski opuścił parafię Bożego Ciała i objął funkcję kapelana sióstr Rodziny Maryi na ul. Żelaznej. Żałowaliśmy bardzo naszego księdza, ale pocieszał nas, że będziemy mogli go odwiedzać. Należałem do ekipy ministrantów, która pomagała w przenoszeniu rzeczy na nowe miejsce pracy duszpasterskiej księdza. Kiedy w tym czasie zwierzyłem się księdzu, że chcę po maturze wstąpić do Seminarium Duchownego, doradził mi, żebym skończył klasy dziesiątą i jedenastą w Wydziale Przygotowującym Seminarium Duchownego, który mieścił się na Pradze przy ul. Kawęczyńskiej. Szkoła podlegała Kurii Warszawskiej, przez nią była utrzymywana. Opłaty wnoszone przez uczniów były niewielkie. Szkoła miała w programie język łaciński i grecki oraz francuski i rosyjski, jak również kulturę klasyczną. Uczyli w niej znakomici profesorowie: ks. Adam Hofman, który był dyrektorem, ks. Henryk Żochowski (prefekt), ks. Jan Twardowski, prof. Jerzy Lisiewicz uczył przedmiotów ścisłych, ks. Janusz Tarnowski był spowiednikiem, oddanym całym sercem uczniom. Będąc kapelanem na ul. Żelaznej ks. Tarnowski zorganizował tam liczną grupę ministrantów, w której harmonijnie współpracowali ze sobą i bardzo młodzi chłopcy, i już dojrzali młodzi ludzie. Tu również ujawnił się talent ks. Tarnowskiego jako znakomitego pedagoga i wychowawcy. Ks. Tarnowski wychowywał ministrantów do rozumienia i ukochania liturgii. We wrześniu rozpocząłem naukę w Wydziale Przygotowawczym. Cieszyłem się z każdego

spotkania z ks. Tarnowskim tym razem już jako ze spowiednikiem. Gdy byłem na czwartym roku studiów w Seminarium Duchownym ks. Tarnowski uczył nas katechetyki. Nie były to jednak w ścisłym tego słowa znaczeniu wykłady, lecz wspólne poszukiwanie rozwiązań trudnych problemów katechetycznych, wspólne szukanie właściwej metody wykładu dostosowanej do odpowiedniego poziomu myślowego dzieci i młodzieży. Interesujące to były zajęcia, choć nie wszyscy słuchacze byli tej metody zwolennikami – woleliby słuchać tradycyjnych wykładów. Chodząc na ćwiczenia do Księdza Profesora na ul. Żelazną i słuchając jak prowadzi katechezy mieliśmy możliwość dokładnie poznać, jak nasz Mistrz czyni to, co chciał nam przekazać na zajęciach w Seminarium. Jednak na obserwowaniu prowadzonych przez ks. Tarnowskiego katechez nie kończyły się nasze ćwiczenia z katechetyki. Integralnie z tymi związany był nasz udział w Mszach Świętych sprawowanych przez Księdza Profesora. Te Msze Święte – a było to jeszcze przed zakończeniem Soboru Watykańskiego II to były prawdziwe „uczty duchowe” Uczestnicząc w nich myślałem z szacunkiem, że tak mała kaplica na Żelaznej mieszcząca tak niewielu wiernych ma tak wspaniałe uczty duchowe – Msze Święte, a duże kościoły Warszawy gromadzące tysiące wiernych nie dostąpiły tego „szczęścia” Jeszcze raz byłem słuchaczem ks. Tarnowskiego. Było to w Akademii Teologii Katolickiej pod koniec lat sześćdziesiątych. Współczułem Księdzu Profesorowi, który po habilitacji przez osiem lat nie mógł uzyskać zatwierdzenia stopnia doktora habilitowanego przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną, bo był, delikatnie mówiąc, niewygodny dla władz komunistycznych.

Po uzyskaniu przeze mnie doktoratu w 1974 roku i rozpoczęciu pracy dydaktycznej w Seminarium Duchownym i w Akademii Teologii Katolickiej ks. Tarnowski zaproponował, żeby mówić mu po imieniu – „przecież jesteśmy kolegami” – powiedział serdecznie.

Tak oto z ucznia zapatrzonego młodzieńczo w swego Prefekta – z dumą to dzisiaj wyznaję – wyrosłem na kolegę i przyjaciela swego Mistrza.

Ks. Waldemar WOJDECKI

2. BIBLIOGRAFIA*

1951 - 1969

1. *Współpraca wychowawcy z samorządem w Domu Młodzieży*, Warszawa 1950 (praca magisterska - maszynopis - archiwum Uniwersytetu Warszawskiego)
2. *Ipsacja a spowiedź u młodzieży męskiej*, Lublin 1956 (praca magisterska maszynopis - archiwum KUL)
3. *Dylematy etyczne* (red.) Warszawa 1956, ss. 188.
4. Rola katechety w przygotowaniu do małżeństwa, *AK* 56(1958), 61-63
5. Metoda wykładu o Łasce w szkole podstawowej, *Kat* 4(1960), 120-138
6. W poszukiwaniu nowej metody, *Kat* 5(1961), 79-87; 162-166
7. Niedzielne i świąteczne komentarze mszalne (współ z ks. W. Danielskim), *WAW* 1962-1963 (10 numerów).
8. *Typologia charakteru według Heymansa - Le Senne'a. Studium psychologiczne*, Lublin 1962 (praca doktorska - maszynopis - archiwum KUL).
9. *Typy charakteru według Heymansa - Le Senne'a*, Warszawa 1963, ss. 112.
10. Rozwój badań charakterologicznych w Szkole Le Senne'a, *RF* 12(1964), 97-102.
11. Młodzież wobec Mszy św. dziś, wczoraj, jutro, *HD* 34(1965), nr 2, 83-89.
12. Zasadnicze myśli Konstytucji o Liturgii św. w zastosowaniu katechetycznym, *Kat* 10(1966), 3-11.

* Skróty według *Encyklopedii Katolickiej* z wyjątkiem następujących:

ASTK	Akademickie Studium Teologii Katolickiej
BI	Biuletyn Informacyjny ATK
BMS	Biuletyn Międzynarodowego Stowarzyszenia im. Janusza Korczaka
BWS	Biuletyn Wychowania Seminarijnego
EDo	Edukacja Dorosłych
EK	Encyklopedia Katolicka
GN	Gość Niedzielny
KiE	Kultura i Edukacja
KS	Kurier Synodalny
LdP	List do Pani
LŚW	Literatura na świecie
MDP	Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej
MGN	Mały Gość Niedzielny
MPr	Materiały Problemowe
Prob	Problemy Rozwoju Edukacji. Biuletyn Polskiego Tow. Pedagogicznego w Poznaniu
PK	Przewodnik Katolicki
TB	Trzeźwymi bądźcie...
TSD	Toruńskie Studia Dydaktyczne
TU	Tygodnik Uniwersytecki
WKK	W Korczakowskim Kręgu. Biuletyn Polskiego Komitetu Korczakowskiego

13. Wprowadzenie alumnów w katechizację parafialną, *CT* 37(1967) nr 1, 124-130
14. Typologia charakteru pomocą dla katechety i spowiednika, w: *Rozważania Katechetyczne*, Poznań Księg. Św. Wojciecha 1967, 397-636
15. Uwarunkowanie charakterologiczne katechety, *STV* 5(1967) nr 2, 67-114
16. Le nouveau catéchisme polonais, *LV* 23(1968), 336-371
17. Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim. w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań Pallottinum 1968, 303-312
18. Gravissimum educationis, *AK* 71(1968), 397-405
19. Symposium catéchétique entre les Universités, *LV* 24(1969), 709-712
20. Postawy etyczne młodzieży licealnej (red), *CT* 39(1969) nr 1, 57-71
21. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 39(1969) nr 3, 162-167.

1970

22. [Recenzja] K. TILMANN, *Staunen und Erfahren als Wege zu Gott*, Einsiedeln-Zürich-Köln 1968, w: *CT* 40(1970) nr 2, 205-206
23. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 40(1970) nr 3, 157-165
24. [Recenzja] *Report über den holländischen Katechismus. Dokumente, Bericht, Kritik*, Freiburg-Basel-Wien 1969, w: *CT* 40(1970) nr 3, 184-186
25. [Recenzja] L. KUNZ, *Schülermitverantwortung. Idee und Verwirklichung an einer Internatsschule*, Solethurn 1968, w: *CT* 40(1970) nr 3, 186-187
26. [Recenzja] A. KOEL, *Kleine Theologie der Kindheit*, Solothurn 1969, w: *CT* 40(1970) nr 3, 187.
27. [Recenzja] M. HASS, *Stitternde Kinder* i G. STREBEL, *Kind und Spiel*, Solothurn 1967, w: *CT* 40(1970) 3, 188-189
28. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 40(1970) nr 4, 130-138

1971

29. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 41(1971) nr 4, 145-149
30. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 41(1971) nr 4, 145-149
31. Odpowiedzialność chrześcijanina w świetle Ewangelii, *Kat* 15(1971), 279-282

1972

32. Nouvelles orientations de la catéchèse, *LV* 27(1972), 662-665
33. [Omówienie] *Directorium Catechisticum Generale - cz. III*, *CT* 42(1972) nr 3, 155-157

1973

34. Biuletyn Katechetyczny (red), *CT* 43(1973) nr 1, 111-119
35. Katecheza egzystencjalna, *CT* 43(1973) nr 1, 111-113

36. Aktualność pedagogiki A. S. Makarenki, *CT* 43(1973) nr 1, 117-119
37. Powrót do źródeł w wychowaniu chrześcijańskim według Vaticanum II, *STV* 11(1973) nr 1, 199-213
38. Dialog metodą wychowania chrześcijańskiego, *ChS* 1973, nr 2, 14-21
39. Spotkanie z Bogiem jako zasadniczy kierunek wychowania chrześcijańskiego, *CT* 43(1973) nr 2, 51-63
40. Człowiek a przepowiadanie katechetyczne, *CT* 43(1973) nr 2, 150-153
41. Une pédagogie chrétienne existentielle, *LV* 28(1973) nr 1, 125-141 oraz w wersji angielskiej: An Existential Christian pedagogy, *LV* 28(1973) nr 2, 323-339
42. W szkole Księdza Alego, *HD* 42(1973), 209-215
43. Wychowanie do dialogu wiary i modlitwy, *ChS* 1973, nr 5, 15-22.

1974

44. Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej, *CT* 44(1974) nr 1, 5-23
45. Odnowa wychowania chrześcijańskiego według „Gaudium et spes”, *Kat* 18(1974), 5-11; 49-52; 97-100
46. Biuletyn katechetyczny (red), *CT* 44(1974) nr 3, 127-130
47. Wychowanie do autentyczności, *ChS* 1974, nr 3(29), 67-72
48. Przez inicjację sakramentalną do spotkania z Bogiem, *CT* 44(1974) nr 4, 42-53.

1975

49. Miłość ofiarna - trudne zadanie wychowawcze, *Kat* 19(1975), 53-62
50. Zaangażowanie egzystencjalne - nowa kategoria pedagogiki, *CT* 45(1975) nr 1, 122-124
51. Pedagogiczne implikacje Kongresu Teologów Moralistów Polskich (Kraków 16-19 IX 1974), *CT* 45(1975) nr 3, 118-122
52. Ks. Kazimierz Grabowski (skrót homilii), *WAW* 57(1975), 337-338
53. Człowiek naszego czasu. Perspektywy katechetyczno-homiletyczne, *WAW* 57 (1975), 495-499
54. Rodzina chrześcijańska miejscem wyboru Wartości Najwyższej, *ChS* 1975, nr 6(38), 62-68
55. Kurs pedagogiczny dla księży studiujących w ATK: „Problem dojrzałości społecznej w Seminarium Duchownym”, *BI* 1975, nr 2, 8-12
56. Udział ks. dr hab. J. Tarnowskiego w Kongresie Pedagogicznym w Salzburgu, *BI* 1975, nr 2, 18
57. Egzystencjalne wprowadzenie do małżeństwa, *SSHT* 8(1975), 53-61
58. Powołanie kapłańskie i zakonne - problem wychowania egzystencjalnego, *SSHT* 8(1975), 63-77
59. Kształtowanie podstawowego wyboru moralnego przez katechezę, *BI* 1975, nr 3, 15.

1976

60. Dojrzałość społeczna jako podstawa i wynik samowychowania, *AK* 86(1976), 52-64
61. Cyganie u papieża, *TPow* 30(1976), nr 2.
62. Perspektywy formacji pedagogiczno-katechetycznej w seminariach duchownych, *AK* 86(1976), 117-129.
63. Próba oceny polskiego programu katechetycznego (w zakresie szkół ponadpodstawowych), *SSHT* 9(1976), 165-175.
64. Ku nowym formom rekolekcji, *AK* 87(1976), 449-461.
65. Wychowanie w rodzinie, *BI* 1976, nr 2, 9.
66. Język modlitwy liturgicznej a język dziecka, *BI* 1976, nr 5, 31-32.

1977

67. Wiara i chrześcijańskie wychowanie dorosłych w środowisku areligijnym, *ChS* 9(1977) nr 3(51), 85-89.
68. Jaka ma być katecheza przyszłości, *TPow* 31(1977) nr 19, 2.
69. Dialog Janusza Korczaka z dziećmi (str), *BI* 31(1977), nr 2, 23-24
70. Czy miłość wymaga ofiary? *Kat* 21(1977), 220-221
71. Twórcze perspektywy dialogu wychowawczego, *ChS* 1977, nr 5(53), 104-110
72. Język modlitwy liturgicznej a język dziecka, *RBL* 30(1977) nr 2-3, 127-135
73. Walduś - 3-letni zwycięzca, *PK* 1977, nr 39
74. Paweł i Jacek stają do próby, *PK* 1977, nr 47
75. Drugie zwycięstwo Waldusia, *PK* 1977, nr 49
76. Od katechezy „szkolnej” do katechezy integralno-egzystencjalnej, *ChS* 9(1977) nr 59/60, 103-114
77. Międzynarodowe Sympozjum w Berlinie poświęcone wychowaniu dorosłych, *BI* 1977, nr 4, 15-26
78. Potrzeby młodzieży jako antropologiczna podstawa katechezy, *SSHT* 10(1977) 143-150.

1978

79. Deformacje w pojmowaniu Boga u dzieci i młodzieży (str), *BI* 1978, nr 1, 26-27
80. Wychowanie religijne w katechezie egzystencjalnej, *RTK* 25(1978) nr 6, 27-53
81. Wokół wypowiedzi ludzi niewierzących, *WDr* 1978, nr 7, 98-101
82. Wychowawczy aspekt katechezy, *AK* 91(1978), 179-196
83. [Recenzja] *Invités à croire*, Paris 1977, w: *Kat* 22(1978), 240.
84. Wychowanie religijne w katechezie egzystencjalnej (str), *BI* 1978, nr 2, 9
85. Model katechezy zgodnej z potrzebami współczesnej młodzieży (str), *BI* 1978, nr 6, 21-22

86. Die Rolle der Kinder in der Dialogpredigt, *ChPB* 91(1978), 357-364
87. Może dałbyś mi tę piłeczkę? *PK* 1978, nr 4
88. Wojna czy pokój (część I) *PK* 1978, nr 8
89. Wojna czy pokój (część II) *PK* 1978, nr 10
90. Jeszcze raz o wojnie i pokoju, *PK* 1978, nr 14
91. Braterski bilans, *PK* 1978, nr 18
92. Praktykanci z podstawówki, *PK* 1978, nr 22
93. DRP x 10, *PK* 1978, nr 22
94. Wiesiek kontra Krzysiek, *PK* 1978, nr 38
95. Obserwacje, *PK* 1978, nr 48
96. Zwierzenia, *PK* 1978, nr 50
97. Sekret Billy Grahama, *PK* 1979, nr 52
98. Nowy model katechezy młodzieżowej (red), *SSHT* 11(1978), 128-138
99. Rola dzieci w dialogu homiletycznym, *SSHT* 11(1978), 151-161

1979

100. Egzystencjalne wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej, *Prezbiterium* 7(1979), 336-344; 377-383
101. Podstawowa rola rodziny w wychowaniu do trzeźwości, *ChS* 11(1979) nr 3, 39-53)
102. Dialog Janusza Korczaka z dziećmi. w: *Wartości pedagogiki Janusza Korczaka*, Lublin 1979, 39-50
103. Encyklika Piusa XI, „Divini Illius Magistri” (1929-1979) wobec ówczesnej pedagogiki chrześcijańskiej. w: *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, Warszawa 1979, 370-388
104. Jaki obraz Boga mają dzieci i młodzież? *Kat* 23(1979) 250-253
105. Diagnostyka wychowawcza (razem ze S. Kunowskim). *EK*, Lublin 1979, t. 3, 1240-1242
106. Wychowanie do trzeźwości (str) *BI* 1979, nr 2, 10-12
107. Skrzynka z listami, *PK* 1979, nr 7
108. Jeszcze raz skrzynka z listami, *PK* 1979, nr 8
109. Przyjechał Gość, *PK* 1979, nr 19
110. Znajdźmy wreszcie punkt oparcia, *PK* 1979, nr 30
111. Umiejętność dialogu z dzieckiem, *PK* 1979, nr 33
112. Co się Tobie w Nim najbardziej podoba? *PK* 1979, nr 43

1980

113. Janusz Korczak - Życie i Dzieło, *BI* 1980, nr 1, 34-35

114. Oczekiwanie katechumena (str) *BI* 1980, nr 2, 35
115. Umiejętność dialogu z dzieckiem (str) *BI* 1980, nr 3, 18-20
116. Znaczenie pedagogiki J. Korczaka dla współczesnego wychowania religijnego (str) *BI* 1980, nr 4, 5-6
117. Podstawowa rola rodziny w wychowaniu do trzeźwości: w: *Antropologiczne kategorie trzeźwości. Materiały Ogólnopolskiego Sympozjum Pastoralnego*, Warszawa 1980, 66-80
118. Czym nie jest wychowanie? *Kat* 24(1980), 217-220
119. [Recenzja] *Wer ist Gott? Wo ist Gott? Die Gottesfrage in der Religionspädagogischen*, München 1973, w: *Kat* 24(1980), 239-240
120. Martin Buber - nauczyciel dialogu, *Znak* 32(1980), 867-874
121. Problem komunikacji interpersonalnej w katechezie dorosłych, *SSHT* 13(1980), 43-58
122. Znaczenie pedagogiki Janusza Korczaka dla współczesnego wychowania religijnego, *Znak* 32(1980), 951-961
123. Kto kogo wychowuje? *Znak* 32(1980), 1153-1164
124. Dialog homiletyczny, *MPr* 1980, nr 11, 121-128
125. Perspektywy Mszy św. rodzinnej, *GN* 1980, nr 5
126. Katecheza w kuchni? *GN* 1980, nr 36
127. Modlitwa na manowcach? *GN* 1980, nr 18
128. Byłem w dziecięcym raju, *PK* 1980, nr 2
129. Modlitwa budząca niepokój *PK* 1980, nr 12
130. Formuły czy własne słowa? *PK* 1980, nr 15
131. Urzeczeni miłością, *PK* 1980, nr 20
132. SOS dla dialogu w rodzinie, *PK* 1980, nr 27
133. Jubileuszowe (25) wydanie Domowej Rady Pedagogicznej, *PK* 1980, nr 43

1981

134. Czy nauczanie jest wychowaniem? *Kat* 25(1981), 109-111
135. Dialog homiletyczny, *BI* 1981, nr 3, 32
136. Janusz Korczak, sein Leben und seine Aktualität. w: *Janusz Korczak in seiner und in unserer Zeit*, Frankfurt/Main 1981, 16-34
137. Der Dialog Janusz Korczak mit den Kindern. w: *Janusz Korczak in seiner und in unserer Zeit*, Frankfurt/Main 1981, 53-75
138. Die Bedeutung der Pädagogik von Janusz Korczak für die moderne religiöse Erziehung, *KB* 106(1981), 526-532
139. Czy wychowujemy mimo woli? *Kat* 25(1981), 165-166
140. Pedagogiczne postulatory wobec kazań, *MPr* 1981, nr 9, 108-116
141. Rodzina autentyczna, *Ład* 1(1981), nr 24

142. Dialog wychowawczy w rodzinie, *Ład* 1(1981), nr 26
143. Katecheza w rodzinie: obawy i nadzieje, *Kat* 25(1981), 255-258
144. *Wychowanie do pokoju z Bogiem i ludźmi*, Poznań: Księg. Św. Wojciecha 1981¹, 1985², ss. 260.
145. Czy umiesz się modlić? *PK* 1981, nr 1.
146. Jeszcze raz: czy umiesz się modlić, *PK* 1981, nr 3.
147. Echo wiedeńskich spotkań, *PK* 1981, nr 17
148. Dlaczego przed księdzem? *PK* 1981, nr 23
149. Niebezpieczeństwo: spowiedź bez Boga, *PK* 1981, nr 30
150. Nerwowiec-Flegmatyk, *PK* 1981, nr 32
151. Czy najważniejsze są grzechy? *PK* 1981, nr 36
152. Radość nawrócenia, *PK* 1981, nr 39
153. Radość przebaczenia, *PK* 1981, nr 50
154. Spotkanie z 36 Mędrkami, *PK* 1981, nr 51-52
155. Spotkanie przez wielkie „S”, *GN* 1981, nr 15

1982

156. Wprowadzenie do wychowania w rodzinie chrześcijańskiej. w: *Rozwój człowieka w rodzinie*, t. 1, Warszawa 1982, 3-51
157. Spotkanie Boga w rodzinie, *Kat* 26(1982), 27-31
158. *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*, Warszawa: ATK 1982, ss. 349 (praca habilitacyjna)
159. Dialog w rodzinie wg pedagogiki J. Korczaka. w: *Międzynarodowe Stowarzyszenie Janusza Korczaka*, Warszawa 1982, 1-6 (także w jęz. ang.)
160. Dynamizm pedagogiczny adhortacji apostołskiej, „Familiaris Consortio”, *Kat* 26 (1982), 151-154
161. Korczakowska inspiracja dialogu wychowawczego, *WKK* 1982, nr 3, 35-43
162. Trzy zasady Starego Doktora, *WKK* 1982, nr 3, 47-62
163. Korczakowska inspiracja dialogu wychowawczego. w: *Janusz Korczak. Życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej (12-15 X 1978)*, Warszawa 1982, 181-183.
164. Janusz Korczak: Paradoksy życia Aktualność pedagoga i człowieka, *BMS Warszawa* 1981, nr 4, 17-22
165. Zaangażowanie chrześcijańskie, *Ład* 2(1982) nr 26(57), 6A
166. Sympozjum pedagogizacyjne dla księży-studentów ATK, *BI* 1982, nr 3, 7-8
167. Ku wolnej decyzji wychowanka, *Kat* 26(1982), 262-266
168. Katecheza w rodzinie. Obawy i nadzieje, (str) *BI* 1982, nr 4, 23
169. Dialog wychowawczy w rodzinie, (str) *BI* 1982, nr 4, 24

170. Janusz Korczak. Życie i aktualność, (str) *BI* 1982, nr 5, 28-29
171. Autorytet wychowanków epoki dialogu w seminariach duchownych, (str) *BI* 1982, nr 6, 30-31
172. Pedagogika J. Korczaka inspiracją do dialogu w rodzinie, (str) *BI* 1982, nr 6, 31-32
173. Rozmowy z Przemkiem, *PK* 1982, nr 22-23
174. Czy ksiądz jest człowiekiem normalnym? *PK* 1982, nr 36
175. Przed kim wyznawać grzechy? *PK* 1982, nr 39
176. Po co chodzisz na Mszę św.? *PK* 1982, nr 41
177. Eucharystia w pełnym wymiarze, *GN* 1982, nr 5
178. Medytacja, dziecko i wychowanie, *GN* 1982, nr 28.

1983

179. Wsłuchać się w głos młodych, *Więź* 26(1983) nr 3, 37-41
180. Dialog z młodymi, *Com* 3(1983) nr 4, 80-92
181. [Recenzja] Program szkół ponadpodstawowych: Przystosowanie do życia w rodzinie, w: *Kat* 27(1983), 280-282
182. Próba zastosowania pedagogiki korczakowskiej do wychowania w rodzinie (str) *BI* 1983, nr 4, 28-29
183. Dupanloup (razem z K. Bartoszewskim), *EK*, Lublin 1983, t. 4, 362-364
184. *Próby dialogu z młodymi. Prekatecheza egzystencjalna*, Katowice Księg. Św. Jac-ka 1983, ss. 392.
185. Formacja przyszłych duszpasterzy w seminariach duchownych, *HD* 62(1983), 308-314
186. Seminarium pedagogizacyjne dla księży studentów, *BI* 1983, nr 5, 8-10
187. Osobowość Janusza Korczaka jako człowieka i pedagoga, *BI* 1983, nr 5, 36-37
188. Rozwój osoby w personalno-egzystencjalnym wychowaniu chrześcijańskim, *WST* 1(1983), 387-406
189. Czy kiedyś się zastanawiałeś? *PK* 1983, nr 11
190. Dzieje Apostolskie (2, 42-47) w 1982 roku? *PK* 1983, nr 14-15
191. Sławek contra Sławek: Czy od małpy? *PK* 1983, nr 19
192. Religijność Twojej klasy, *PK* 1983, nr 23
193. Co dostałeś na Boże Narodzenie? *PK* 1983, nr 51-52
194. Wieczór na Ursynowie, *GN* 1983, nr 38

1984

195. Pasje Janusza Korczaka, *Ład* 1984, nr 5
196. Janusz Korczak, jego osobowość i aktualność (str) *BI* 1984, nr 3, 30-31
197. Sprawozdanie z sympozjum pastoralnego w Wiedniu, *BI* 1984, nr 3, 32-33

198. Janusz Korczak, Sein Leben und seine Aktualität. w: *J. Korczak in seiner und in unserer Zeit*, Frankfurt am Main 1984, 35-53.
199. Der Dialog Janusz Korczak mit den Kindern. w: *J. Korczak in seiner und in unserer Zeit*, Frankfurt am Main 1984, 55-77.
200. Erziehung zum Frieden - mein Dank an Janusz Korczak. w: *Dialog mit Polen. Beiträge zur deutsch-polnisch Verständigung*, Frankfurt am Main 1984, 49-72.
201. Duszpasterz człowiekiem dialogu (str) *BI* 1984, nr 4, 19
202. Seminarium naukowe nt. „Dialog jako warunek ładu chrześcijańskiego”, *BI* 1984, nr 4, 19-22
203. Janusz Korczak, jego życie i znaczenie dla współczesności, (str) *BI* 1984, nr 5, 43-44
204. Sprawozdanie z seminarium pastoralnego w Wiedniu, *BI* 1984, nr 5, 45-46
205. [Recenzja] A. BUSCH, *Die Vergleichende Pädagogik in der DDR. Eine disziplingeschichtliche Untersuchung*, München 1983, w: *CT* 54(1984) nr 4, 190-191.
206. [Recenzja] A. LEWEK, *Funkcja kerygmaticzna Kościoła w świetle Vaticanum II. Istota i zadania*, Warszawa 1984, w: *HD* 54(1985), 77-78
207. Pedagogika przewycięzania lęku (str) *BI* 1984, nr 6, 39-40
208. Zazdrość biała, czerwona, czarna? *PK* 1984, nr 3
209. Trzy znaki zapytania, *PK* 1984, nr 8
210. Krok w ciszę, *PK* 1984, nr 27
211. Dlaczego chrzcic niemowlaka? *PK* 1984, nr 43
212. Trudność Darka, *PK* 1984, nr 50
213. Wracamy do problemów z Ursynowa, *GN* 1984, nr 2
214. Trudności biblijne i życiowe, *GN* 1984, nr 8
215. Czy trzeba bać się Pana Boga? *GN* 1984, nr 11
216. Godzina zwierzeń, *GN* 1984, nr 15
217. O Judaszu, bojaźni Bożej i piekle, *GN* 1984, nr 20
218. Markowi szczerść za szczerść, *GN* 1984, nr 32
219. Lekcje religii czy zaczątek wspólnoty (str) *BI* 1984, nr 5, 44-45

1985

220. Rodzice wobec dorastających dzieci, *Com* 5(1985) nr 3, 125-132
221. *Wychowanie do pokoju z Bogiem i ludźmi*, Poznań: Księg. Św. Wojciecha 1985², ss. 220.
222. Przygotowanie młodzieży do zadań wychowawczych. w: *Dziecko*, Warszawa-Poznań 1984, 155-158.
223. Od erotyzmu do miłości, *HD* 54(1985), 297-300
224. Chrześcijańskie posłannictwo, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Warszawa 1985, t. 1, 53-57.

225. Trzeźwość uboczny wynik wychowania egzystencjalnego, (str) *BI* 1985, nr 2, 40-41
226. Sesja plenarna Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, *BI* 1985, nr 4, 29-31
227. Seks, miłość, wychowanie (str) *BI* 1985, nr 4, 19
228. Co zrobić z Darkiem? *PK* 1985, nr 33
229. Nowe trudności, *GN* 1985, nr 18
230. Zamiast „szatana” komentarze? *GN* 1985, nr 38
231. Kto będzie zbawiony? *GN* 1985, nr 46

1986

232. Kłopoty z czytaniem Pisma św., *Com* 6(1986) nr 3, 119-127
233. Nowe środki przekazu a kościelne przepowiadanie - symposium w Ludwigshafen (RFN), *BI* 1985, nr 5, 25-27
234. Pedagogika w małżeńskim stanie, *WKK* 1986, nr 13, 3-18
235. *Siedem lat dialogu*, Katowice Księg. Św. Jacka 1986, ss. 468.
236. Szkoła miłości w rodzinie (str), *BI* 1986, nr 4, 25-26
237. Od spotkania z człowiekiem do spotkania z Bogiem (str), *BI* 1986, nr 4, 26-27
238. Modlitwa jako dialog podczas katechezy (str), *BI* 1986, nr 4, 27-28
239. Pokój-dialog-wychowanie (str), *BI* 1986, nr 4, 29-30
240. Dziecko wobec cierpienia - prelekcja R. Sauera, *BI* 1986, nr 5, 39-40
241. Pojednanie chrześcijan pojednanie w świecie. Symposium pastoralne w Wiedniu, *BI* 1986, nr 5, 40-41
242. Kształcenie sumienia (str), *BI* 1986, nr 5, 41-42
243. Jak szatan istnieje i działa? *GN* 1986, nr 3
244. Jeszcze o szatanie, *GN* 1986, nr 39
245. Czy przemocą odpowiadać na przemoc? *PK* 1986, nr 3
246. Odpowiedź na przemoc, *PK* 1986, nr 36

1987

247. Seks-miłość-wychowanie. w: *Wychowanie do miłości*, Warszawa 1987, 48-56
248. Człowieczeństwo; dialog i komunია. w: *Wychowanie do miłości*, Warszawa 1987, 135-144
249. *Z tajemników naszego ja*, Poznań Księg. Św. Wojciecha 1987, 368.
250. Tło historyczno-społeczne działalności Korczaka, *WKK* 1987, nr 15, 32-34
251. „Odwet” na trzech poziomach, *MGN* 1987, nr 9
252. Mikrobilans, *Kat* 31(1987) nr 5, 204-207
253. Międzyuczelniane seminarium naukowe nt. „Dialogowe wychowanie do miłości”, *BI* 1987, nr 2, 23-24

254. Pedagogika wyzwolenia wg Paula Freire'a (str), *BI* 1987, nr 3, 23-24
 255. Janusz Korczak - symbol religii i moralności, *BI* 1987, nr 3, 24-25
 256. Janusz Korczak a współczesna idea dialogu (str), *BI* 1987, nr 5, 46-47

1988

257. Czy boisz się szatana i satanistów? *MGN* 1988, nr 3
 258. [Recenzja] F.W. BEDNARSKI, *L'educazione dell'affettività alla luce della psicologia di s. Tommaso d'Aquino*, Massimo-Milano 1986, w: *CT* 58(1988) nr 1, 169-170
 259. Od muzyki do satanizmu? *MGN* 1988, 9
 260. Dialog w pedagogice współczesnej, *Kat* 32(1988) 5, 193-198
 261. Dialog Janusza Korczaka z dziećmi (str), *BI* 1988, nr 2, 36
 262. Potrójny dialog pedagogiczny, *BI* 1988, nr 3, 40-41
 263. Międzyuczelniane seminarium nt „Dialogowe wychowanie do miłości” (wraz z T. Winiarczykiem), *BI* 1988, nr 4, 41-42
 264. Dialog wychowawczy: ideał czy rzeczywistość, *BI* (str) 1988 nr 5, 42-43

1989

265. „Fachowa” dyskusja o heavy-metalu, *MGN* 1989, nr 3, 18-19
 266. Pluralizm dokoła „Metalu”? *MGN* 1989, nr 5, 20-22
 267. Czy tylko zakaz? *TB* 1989, nr 1, 20-21
 268. Koło Naukowe Studentów Pedagogiki, *BI* 1989, nr 6, 48-50
 269. Przyjaźń, *TB* 1989, nr 2, 16-19
 270. *Rozmowy o wierze i życiu*, Katowice: Księg. Św. Jacka 1989, ss. 392.
 271. „Wenn ihr nicht wie Kinder werdet...” Wir und die Kinderwelt, *ChPB* 102(1989) nr 4, 188-190
 272. Ryzyko dialogu katechetycznego, *PKat* 77(1989), nr 41(277)
 273. Ks. Bronisław Roch Krassowski (1916-1988), *WAW* 71(1989), 1-2(807-808), 45-47
 274. Nauczyciel - uczeń: walka czy dialog? *MGN* 1989, nr 9
 275. *Trudne sprawy młodych. Dialogi Pedagogiczne*, Warszawa ATK 1989, t. 1, ss. 222. (red)
 276. Wprowadzenie, w: *Trudne sprawy młodych. Dialogi pedagogiczne*, Warszawa 1989, t. 1, 3-14
 277. Międzyuczelniane seminarium naukowe nt. „Dialogowe wychowanie do miłości” w: *Trudne sprawy młodych. Dialogi pedagogiczne*, Warszawa 1989, t. 1, 205-216.

1990

278. Homilia dialogowa? *TB* 2(1990) nr 3, 11-14.
 279. Narodzeni przed urodzeniem, *MGN* 3, 1990, 8-12.
 280. Model dialogowego wychowania do miłości, w: *O życie godne człowieka* (pr. zb. red. B. Bejze) Warszawa 1990, 299-325.

281. Zrzucić odwieczne brzemię wychowania? *WKK* 1990, nr 25, 24-28.
282. Ryby i dzieci głosu nie mają? *WKK* 1990, nr 27, 25-48.
283. Książd w Korczakowie, *WKK* 1990, nr 28, 33-35.
284. *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa: ATK 1990, 22. 264.
285. Stary Doktor raz jeszcze, *LŚW* 1990, nr 10(231), 254-256.
286. Rodzice i dzieci, *TB* 1990, nr 2(11-12), 32
287. Credo pedagogiczne. Rozmowę prowadzi M. i J. Plachowie, *Credo* 1990, nr 1, 5-8

1991

288. Mówi „Łowca dusz” Rozmowa prowadzona przez M. Antoszewską, *TU* 1991, nr 12 (43), 14-15
289. Pozytywne oblicze antyklerykalizmu, *Znak* 43(1991), nr 433(6), 123-125
290. Vedantis i dievą auklejamasis dialogas. w: *Antroji Religijos Filosofijos ir Bažnytinio meno Studijų Savaite*, Lietuva 1990, 40-45
291. Konformizm. w: *Bóg Człowiek Świat. Ilustrowana Encyklopedia dla młodzieży*, Katowice 1991, 113
292. Samobójstwo. w: *Bóg - Człowiek - Świat. Ilustrowana Encyklopedia dla młodzieży*, Katowice 1991, 252
293. Wychowanie na rozdrożu. Dyskusja redakcyjna (udział), *Znak* 43(1991), nr 9(436), 46-58
294. Człowiek Dialog Wychowanie. Zarys chrześcijańskiej pedagogiki personalno-egzystencjalnej, *Znak* 43(1991), 9(436), 69-78
295. Realia i nadzieje pedagogiki personalno-egzystencjalnej, *Prob* 1991, 2(5), 10-11
296. Rekolekcje inaczej, *Pielgrzym* 2(1991), 19(46), 15
297. Młodzież trzeba zrozumieć. w: *Program duszpasterski na rok 1991/92. Ewangelizacja młodzieży*, Katowice 1991, 235-242
298. Zrzucić odwieczne brzemię wychowania? *Kat* 1991, nr 4, 212-214
299. *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o Bogu, religii, duchach*, Warszawa: Pallottinum 1991, t. 1, ss. 132 (wraz z Dziecięcym Zespołem Redakcyjnym).
300. *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o rodzinie, marzeniach i nie tylko*, Warszawa: Pallottinum 1991, t. 2, 132 (wraz z Dziecięcym Zespołem Redakcyjnym).
301. Wychowanie przez dialog do spotkania z Bogiem, *Prob* 1991, nr 4(7), 67-77
302. Droga do postawy dialogu, *Lithuania* 1991, 2(3), 7-8

1992

303. Sollen Wir heute noch erziehen? Antipädagogik und Dialog, *ChPB* 105(1992) nr 1, 33-36
304. Magnes świadków Jehowy, *TU* 1992, nr 2(52), 12-13

305. „Przygotować Bogu miejsce w nas...” rozmowa dr Józefa Plachy z ks. prof. dr hab. J. Tarnowskim, *Dialogi Pedagogiczne* 1992, t. 2, 5-13
306. Pełna bibliografia publikacji ks. J. Tarnowskiego (za czas do 15.11.1987) w: *Wychowanie jako pomoc. Dialogi pedagogiczne*, Warszawa: ATK 1992, t. 2, 122-135.
307. Personalno-egzystencjalny wymiar wychowania chrześcijańskiego, *Prob* 1992, nr 1(8), 23-50
308. Pedagogika dialogu. w: *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, Kraków 1992, 141-151
309. Dzieci piszą podręcznik katechezy, *Pielgrzym* 3(1992), nr 22(75) 6 i *MDP* 1992, nr 3, 58-61.

1993

310. Wychowywać do życia sensownego, *HD* 62(1993), nr 1, 37-47
311. Rozumieć. Zbliżać się. Współdziałać, *WKK* 1993, nr 34, 28-39
312. Wśród niespodzianek. Przedmowa do S. R. Rybicki FSC, *Godność nauczyciela. System pedagogiczny Jana Chrzyciciela de la Salle, Patrona Nauczycieli*, Częstochowa 1993, 5-6.
313. Dialog z dzieckiem. w: *Prawa dziecka. Deklaracja i rzeczywistość*, Warszawa 1993, 280-290
314. Byłem na sześciu balach... *Kropla* 1993, nr 3, 12-13
315. O użyteczności niektórych kategorii personalistycznych dla pedagogiki, *TSD* 1993, nr 2, 34-39
316. O użyteczności niektórych kategorii personalistycznych, *KiE* 1993, nr 2, 29-34
317. *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o szkole, uczniach i nauczycielach*, Warszawa Instytut Badań Edukacyjnych 1993, t. 3, ss. 264.
318. *Jak wychowywać*, Warszawa ATK1993, ss. 188.
319. Podstawy pedagogiki personalno-egzystencjalnej, *RuP* 35(1993) nr 3-4, 53-58.

1994

320. O poszukiwaniu obrazu Boga. Rozmowa red. Małgorzaty Glabisz z ks. prof. Januszem Tarnowskim, *PKat* 82(1994), nr 3(422), 5
321. Nauczyciele w uczniowskim zwierciadle, *TSD* 3(1994) nr 4-5, 323-337
322. Dzieci mają głos - rozmowa z ks. Januszem Tarnowskim i członkami Dziecięcego Zespołu Redakcyjnego (Grażyna Lewandowska), *Guliwer* 1994, nr 4(18), 18-21
323. W Krainie Kręgowców, *KS* 1994, nr 7, 14-15.17
324. Budzenie i rozwój sumienia, *WST* 5(1994), 201-216
325. Wychować samego siebie, *EDo* 1994, nr 3, 51-59

1995

326. Papiński list do dzieci, *TPow* 1995, nr 1(2373), 11

327. „Pierwsi bogowie”, *LdP* 1995, nr 26, 13
328. Być człowiekiem sumienia, *Więź* 38(1995), nr 7(441), 27-28
329. Rodzice z dziećmi w dialogu. w: *Pierwszy Świętokrzyski Kongres Rodziny*, Kielce 1995, 99-113
330. Uczniowie o nauczycielach w świetle pedagogiki personalno-egzystencjalnej. w: *Edukacja i rozwój. Jaka szkoła? Jaki nauczyciel? Jakie wychowanie?* (pr. zb. pod red. A. Jopkiewiczza), Kielce 1995, 243-249
331. Postawa dialogu w pedagogice personalno-egzystencjalnej. w: *Pedagogika alternatywna. Dylematy teorii*, Łódź - Kraków 1995, t. 1, 113-121.
332. Nauczyciel - człowiek dialogu? *TSD* 4(1995) nr 7, 90-99
333. Wołanie o mistrza, *Więź* 38(1995), nr 12(446), 81-95
334. *Kto pyta, nie błądzi. W kościele w szkole w rodzinie* (Rok A), Toruń: A. Marszałek 1995, ss. 348.
335. Personalno-egzystencjalny wymiar wychowania chrześcijańskiego. w: *Kontestacje pedagogiczne. Nadzieje, złudzenia i dylematy współczesnej pedagogiki*, Poznań 1995, 70-85
336. Kandydaci do kapłaństwa. Kim są? Jacy będą? Wprowadzenie pedagogiczne, *WST* 7(1995), 307-312

1996

337. Rekolekcje ewangeliczne. w: *Rekolekcje dla dzieci* (red. W. Przyczyna CSSR), Kraków 1996, 211-229
338. *Poznać siebie - zrozumieć innych*, Wrocław: Oficyna Współczesna 1996, ss. 64.
339. *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o koleżeństwie, przyjaźni, miłości*, Toruń A. Marszałek 1996, t. 4, ss. 440.
340. Wychowanie dziś i jutro. w: *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie* (red. A. Kwiatkowska i Z. Kwieciński), Toruń 1996, 107-113
341. Wołanie o mistrza. w: *Dzieci Soboru zadają pytania* (red. Z. Nosowski), Warszawa 1996, 213-230
342. Śladami Starego Doktora (rozmowa z Ireną Malanowską), *Animator* 1996, nr 1(9), 7-9
343. Teoria i praktyka dialogu wychowawczego w życiu wewnętrznym, *BWS* 28(1995) nr 38, 39-57
344. *Kto pyta, nie błądzi. W kościele - w szkole - w rodzinie* (Rok B), Warszawa: Adam 1996, ss. 316.
345. Błędy i zaniedbania Kościoła, błędy i zaniedbania nas samych, *Więź* 39(1996), nr 3(449), 198-200
346. Nie od razu Kraków..., *Znak* 48(1996) nr 11(498), 98-102

1997

347. Dziś - wczoraj - jutro? *TPow* 1997, nr 33(2510)

348. Jak uchronić dziecko od złej drogi? Przedmowa do książki Anny Podgórskiej *Mój przyjaciel patron*, Warszawa 1997, 3-5
349. Perspektywy skutecznego wychowania ku wartościom, *AK* 129(1997), nr 2-3(531-532), 209-218
350. *Kto pyta, nie błądzi. W kościele w szkole w rodzinie* (Rok C), Warszawa Adam 1997, ss. 376.
351. Vaticanum II przełom w wychowaniu chrześcijańskim? *Folia Pomeraniae* 1997, nr 2, 89-100. (wyd. w roku 1998).

1998

352. Jak się dobrze klócić? *Credo* 1998, nr 1(89), 21-25
353. Pan Bóg nie jest nudny! *PKat* 1998, nr 5(624), 22
354. *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o przyrodzie, zwierzętach i środowisku*, Warszawa Adam 1998, ss. 376.
355. Uchronić przed samobójczym szaleństwem, *TPow* 1998, 30(2559).
356. Splot paradoksów, *PKat* 1998, nr 31(650), 17-18.
357. Dziecko-dorosły wspólny świat? w: *Szkoła, edukacja, dialog, partnerstwo*, Jelenia Góra 1998, 96-107.
358. Szkolne stereotypy i pedagogika dialogu, *Niedziela Warszawska* 41(1998), nr 36 (149).
359. Wprowadzenie do *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, w: *Źródła do dziejów wychowania*, opr. S. WOŁOSZYN, Kielce 1998², t. 3, ks. II, 201-210.
360. Dialog w wychowaniu, w: *Dialog w katechezie*, red. S. KULPICZYŃSKI, Lublin 1998, 13-40.
361. Mistrz dialogu, w: *XX lat pontyfikatu Jana Pawła II*, Warszawa 1998, 123-124.

3. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

3.1. Prace prowadzone

3.1.1. Doktorskie (wszystkie w ATK)

1. SZCZOTOK E., *Dialog duszpasterski z robotnikami w diecezji katowickiej*. Warszawa 1983
2. PLACHA J., *Wychowanie młodzieży do spotkania z Bogiem. Studium tyfologiczne na przykładzie Lasek Warszawskich*. Warszawa 1984
3. GORZEŁOK K., *Dialog z młodzieżą w poradnictwie zawodowym*. Warszawa 1986
4. KALINOWSKI J., *Dialog w chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*. Warszawa 1987
5. MAGNER M., *Rola wychowawcy w rozwoju akceptującej postawy rodziców wobec dziecka niewidomego. Studium indywidualnych przypadków*. Warszawa 1988
6. SŁAWIŃSKI S., *Program przysposobienia do życia w rodzinie jako przedmiot dialogu z młodzieżą*. Warszawa 1990

3.1.2. Magisterskie i licencjackie

1. SZCZOTOK E., *Dialog duszpasterski z młodzieżą zamieszkałą w hotelach robotniczych*, 1974, ATK.
2. PLACHA J., *Rola dialogu w rozwiązywaniu konfliktów między wychowawcami a młodzieżą szkół zawodowych dla niewidomych*, 1975, ATK.
3. DOBKOWSKA J. SAC, *Rewalidacja przez terapię zajęciową w Domu Pomocy Społecznej*, 1975, ATK.
4. PAWLICZEK J., *Model spotkań katechetycznych postulowany przez młodzież szkół średnich*, 1975, ATK.
5. KUC A., *Znaczenie „kształcenia pogłębiającego” dla rozwoju dojrzałości religijnej w nowicjacie Sióstr Nazaretanek*, 1975, ATK.
6. IGNARSKI S., *Dialog duszpasterski z młodzieżą niedostosowaną społecznie*, 1975, ATK.
7. JEWULSKI B., *Wychowanie integralne wg bpa J. Stepy*, 1976, ATK.
8. KUROWSKI A., *Wychowanie do zaangażowania apostołskiego na palloryńskich rekolleksjach wakacyjnych*, 1976, ATK.
9. BAZAN Z., *Rola piosenki religijnej w wychowaniu małych grup do zaangażowania apostołskiego*, 1976, ATK.
10. PAWŁOWICZ Z., *Dialog duszpasterski z niewidomymi*, 1976, ATK.
11. WOŁAŚ M., *Wychowanie przez dialog do wolności i posłuszeństwa w Zgromadzeniu Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego*, 1976, ATK.
12. KRAKOWIAK J., *Wychowanie autorytatywne i partnerskie pomocą do osiągnięcia samodzielności życiowej niewidomych*, 1976, ATK.

13. SŁOWIK A., *Model spotkań katechetycznych proponowany przez młodzież klas ósmych*, 1976, ATK.
14. RAŚ Z., *Wychowanie młodzieży w pallotyńskiej wspólnotcie apostołskiej do zaangażowania chrześcijańskiego*, 1977, ATK.
15. PRYPUTNIEWICZ J., *Wychowanie młodzieży do zaangażowania chrześcijańskiego w Scholi Kantorów*, 1977, ATK.
16. RACZOŃ G., *Wychowanie do obowiązkowości wobec potrzeby autentyzmu u współczesnej młodzieży*, 1977, ATK.
17. JERSZ H., *Dialog duszpasterski z przewlekle chorymi na terenie parafii*, 1978, ATK.
18. GREFKOWICZ A., *Katecheza w kl. II-giej wobec konkretno-wyobrazeniowego charakteru myślenia dziecka*, 1977 ASTK, 1978 ATK (treść zbliżona).
19. BRZOSOWSKI W., *Rola zajęć praktyczno-technicznych w wychowaniu do zaangażowania społecznego młodzieży niewidomej o obniżonej sprawności umysłowej*, 1978, ATK.
20. ŁAGOWSKI W., *Wychowanie młodzieży w grupie katechetycznej do spotkania z Bogiem*, 1978, ASTK.
21. JANKOW T., *Wychowanie w małej grupie akademickiej do zaangażowania chrześcijańskiego*, 1978, ATK.
22. NOWACKI J., *Wychowanie młodzieży w grupie katechetycznej do dialogu z Bogiem*, 1978, ASTK.
23. JANCEROWICZ M., *Wychowanie młodzieży w grupie katechetycznej do autentycznej wiary*, 1979, ASTK.
24. SZKRÓBKA A., *Model spotkań katechetycznych według wypowiedzi młodzieży ze szkół zawodowych*, 1979, ATK.
25. SZUMOWSKI M., *Czynniki wpływające na kształtowanie się autentycznej wiary w małej grupie duszpasterstwa akademickiego*, 1979, ASTK.
26. KOWARA E., *Wychowanie młodzieży w grupie katechetycznej do wyboru Boga jako Najwyższej Wartości*, 1979, ASTK.
27. JARZĄB T., *Wychowanie do spotkania z Bogiem w małej grupie akademickiej wobec fałszywych o Nim wyobrażeń*, 1979, ATK.
28. GRACLA J., *Model spotkań duszpasterskich z rodzicami katechizowanych dzieci z klasy V-tej*, 1979, ATK.
29. ZAWADZKI A., *Wychowanie młodzieży przez katechezę do wspólnoty eucharystycznej*, 1979, ASTK.
30. PIOTROWSKI P., *Wychowanie młodzieży do wspólnoty eucharystycznej w grupie Rodziny Rodzin*, 1980, ASTK.
31. GRYGORCZUK A., *Dialog katechetyczny z dziećmi klas IV-tych*, 1980, ATK.
32. LEWCZUK D., *Dialog z młodzieżą w małych grupach podczas dni skupienia*, 1980, ATK.
33. CIEŚLIŃSKA M., *Dialog katechetyczny z dziećmi klas V-tych*, 1980, ATK.
34. KAMIŃSKA E., *Dialog katechetyczny z młodzieżą szkół zawodowych*, 1981, ATK.

35. ZABROCKA W., *Dialog powołaniowy w małych grupach młodzieży żeńskiej*, 1981, ATK.
36. KALINOWSKI J., *Dialogowe przygotowanie do życia rodzinnego w tzw. pielgrzymkowej grupie młodzieży*, 1982, ATK.
37. ŁĄGÓD E., *Dialog katechetyczny z młodzieżą wiejską jako metoda wychowania do życia w rodzinie*, 1982, ATK.
38. SPYRA K., *Dialog katechetyczny jako próba oddziaływania na postawy moralne dzieci klasy VII-mej w Siemianowicach Śląskich*, 1983, ATK.
39. PIOTROWSKI P., *Dialogowe wychowanie grupy młodzieży do wspólnoty eucharystycznej na przykładzie parafii Jaktorów*, 1983 ASTK, 1984 ATK.
40. SUDOŁ J., *Dialog katechetyczno-pedagogiczny z grupą uczennic Państwowej Szkoły Baletowej*, 1984, ASTK.
41. KORDASZ Z., *Podstawy rewalidacyjnego wychowania niewidomych*, 1984, ASTK.
42. MATUSIAK M., *Ideał ojca w świetle wypowiedzi warszawskiej młodzieży licealnej*, 1984, ASTK.
43. HANAS E., *Rola teatru religijnego w wychowaniu do dialogu między rodzicami a dorastającymi dziećmi*, 1985, ATK.
44. BULIŃSKI R., *Dialogowe wychowanie ministrantów na przykładzie parafii św. Krzyża w Toruniu*, 1986, ATK.
45. PANCEWICZ W., *Wiara personalna jako zadanie wychowawcze Ruchu Odnowy w Duchu Świętym*, 1986, ASTK.
46. NOCOŃ J., *Model spotkań katechetycznych według wypowiedzi młodzieży maturalnej uczestniczącej w rekolekcjach zamkniętych*, 1986, ATK.
47. KLYCZKA J., *Zainteresowanie katechezą jako czynnik kształtowania jej modelu według wypowiedzi młodzieży z parafii Katowice-Brzezinka*, 1986, ATK.
48. SIDOROWICZ A., *Dialogowe wychowanie do miłości w grupie dziewcząt „Przymierza Rodzin”*, 1987, ATK.
49. BOJANOWSKI T., *Dialog wychowawczy w rodzinie chrześcijańskiej*, 1987, ATK.
50. GAWRYŚ M., *Dialog wspólnototwórczy w ruchu „Światło-Życie”*, 1987, ASTK.
51. KAPAON A., *Podstawy dialogu duszpasterskiego z kandydatami do małżeństwa*, 1987, ASTK.
52. KONEWKA B., *Wychowanie apostołskie w rodzinie w oparciu o artykuły w „Gościu Niedzielnym” z lat 1966-1980 oraz o wybrane publikacje współczesne*, 1987, ATK.
53. CHIBOWSKI H., *Podstawy dialogu duszpasterskiego z ludźmi starszymi*, 1988, PWTW.
54. PIŁAT J., *Formacja grupy „Odnowy w Duchu Świętym” alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie w świetle „Optatam Totius”*, 1988, PWTW
55. NISZCZOTA J., *Kierownictwo duchowe jako oddziaływanie duszpasterskie*, 1988, ATK.
56. GAWRYŚ M., *Wychowanie do dialogu interpersonalnego w grupie ruchu „Światło-Życie”*, 1988, PWTW.

57. LIS T., *Wychowanie dzieci do odbioru telewizji przez dialog w rodzinie*, 1989, PWTW.
58. SZCZEŚNIAK J., *Duszpasterskie spotkania katechetyczne z dziećmi w młodszym wieku szkolnym*, 1989, PWTW.
59. ŚPIEWAK J., *Dialog terapeutyczno-duszpasterski z chorymi na schizofrenię*, 1989, ATK.
60. DUNIN-BORKOWSKA M., *Dialogowe wychowanie do miłości w grupie dzieci w wieku przedszkolnym*, 1990, ATK.
61. ŁYSIAK D., *Znaczenie dialogu w katechezie dorostych*, 1991, ATK.
62. DRAPAŁA A., *Relacja: rodzice-dzieci według J. Korczaka*, 1991 (Kielce), PAT.
63. DEMBOŃCZYK J., *Wychowanie młodzieży żeńskiej do wiary autentycznej we wspólnocie „Dzieci Maryi”*, 1991 (Katowice), ATK.
64. ZIELIŃSKI P., *Brat Albert Adam Chmielowski jako opiekun bezdomnych. Studium pedagogiczne*, 1992, Wyższe Seminarium Duchowne w Kielcach - filia PAT.
65. KOSTRZEWA A., *Dorosły wobec dziecka wg J. Korczaka*, 1992, ATK.
66. SKROBISZ M.J., *Wychowanie do ojcostwa młodzieży męskiej w wieku dorastania*, 1992, ATK.
67. PŁOSZAJSKA G., *Działalność św. Józefa Kalasancjusza w świetle chrześcijańskiej pedagogiki personalno-egzystencjalnej*, 1993, PWTW.
68. KINLE M., *Dialog z przygotowującymi się do sakramentu małżeństwa na przykładzie Katolickiej Poradni Rodzinnej przy parafii św. Jakuba w Warszawie*, 1993, PWTW.
69. DUBIŃSKA M., *Ks. Ignacy Kłopotowski jako wychowawca w świetle pedagogiki personalno-egzystencjalnej*, 1994, ATK.
70. CHIBOWSKI H., *Podstawy i próba dialogu duszpasterskiego z ludźmi starszymi*, 1995, PWTW
71. SOŁOWIEJ P., *Znaczenie dramy w wychowaniu chrześcijańskim*, 1996, PWTW

3.2. Recenzje

3.2.1. Do uzyskania tytułu profesora zwyczajnego

Prof. dr hab. J. Charytański SJ (ATK) 1988

3.2.2. Do uzyskania tytułu profesora nadzwyczajnego

Doc. dr hab. W. Tabaczyński (PWT Warszawa) 1989

3.2.3. Rozprawy habilitacyjne

1. LEWEK A., *Funkcja kerymatyczna Kościoła w świetle Vaticanum II. Istota i zadania*, Warszawa (ATK) 1982
2. SZPET J., *Historia biblijna i typy podręczników w nauczaniu katolickim w Wielkim Księstwie Poznańskim w porównaniu z nauczaniem biblijnym w Niemczech*, Poznań (ASTK) 1985

3. ZASĘPA T., *Katecheza emigracyjna Radiowej Godziny Różańcowej O. Justyna w USA (1931, 1981)*, Lublin (KUL) 1987
4. MITEK E., *Małżeństwa młodzieży z liturgicznych grup parafialnych według oceny żonatych ministrantów, lektorów i uczestników Oazy*, Wrocław (PAT) 1987
5. ŚLEDZIANOWSKI J., *Rodzina w diecezji kieleckiej. Studium socjologiczno-pastoralne*, Kielce (KUL) 1989
6. WALEWANDER E., *Kolumba Białecka i Zgromadzenie Sióstr Dominikanek*, Lublin (KUL) 1989
7. KULPACZYŃSKI S., *Katechetyczna dydaktyka modlitwy*, Lublin (KUL) 1989
8. ŚLIWERSKI B., *Przekraczanie granic wychowania. Od „pedagogiki dziecka” do „antypedagogiki”*, Łódź (UW) 1992
9. MATYJAS B., *Aktywność kulturalna dzieci i młodzieży w teorii i praktyce pedagogicznej J. Korczaka. Aktualność doświadczeń korczakowskich w pracy współczesnych domów dziecka*, Kielce (UW) 1997

3.2.4. Rozprawy doktorskie

1. CHROMIK T., *Rozwój pedagogiki religijnej we Francji na przykładzie twórczości P. Babina*, 1981, ATK.
2. ŚLEDZIANOWSKI J., *Jedynak w życiu małżeńskim i rodzinnym*, 1981, KUL.
3. SEMIK S., *Wpływ czynnika religijnego na spójność i trwałość małżeństwa (na przykładzie mieszkańców Lubina)*, 1982, KUL.
4. SONDEJ Cz., *Koleżeństwo i przyjaźń jako problem katechetyczny*, 1983, KUL.
5. ZASĘPA T., *Gabriel Moran jako katechetyk*, 1983, KUL.
6. ŚWITAŁA A., *Środowisko społeczne a ideał małżeństwa i rodziny w świetle wypowiedzi młodzieży wybranych miast*, 1983, KUL.
7. KOTERLA A., *Model katechetyzacji dzieci przedszkolnych*, 1983, KUL.
8. MAŁKIŃSKI T., *Psychologiczna problematyka człowieka w poglądach Jana Władysława Dawida*, 1985, ATK.
9. ZAJĄC A., *Katecheza sakramentu bierzmowania. Próba ustawienia i teologicznego uzasadnienia problemu*, 1985, KUL.
10. WRÓŃSKA H., *Katecheza w świetle dokumentów Zgromadzenia Córek Maryji Wspomożycielki po Soborze Watykańskim II*, 1986, KUL.
11. MACIĄG A., *Koncepcja życia wewnętrznego w świetle wartwicowej teorii wychowania Stefana Kunowskiego*, 1986, KUL.
12. RYBAK M., *Poczucie umiejscowienia kontroli i jego implikacje osobowościowe*, 1986, KUL.
13. MISIASZEK K., *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosco a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*, 1987, KUL.
14. GAIDA J., *Kształtowanie się modelu wychowania moralnego w poszukiwaniach współczesnych katechetów niemieckich*, 1987, KUL.

15. COGIEL B., *Odnowa katechetyczna w diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II*, 1988, KUL.
16. MAREK Z., *Teoria wychowania religijnego według Planu Trewirskiego w świetle nurtów katechetycznych lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych*, 1988, KUL.
17. BUCZEL A., *Analiza psychologiczna postaci Adama Chmielowskiego w świetle typologii Heymansa-Wiersmy-Le Senne'a*, 1988, ATK.
18. JANKOWSKI H. M., *Problem powołania w postulowanej katechezie młodzieży*, 1990, KUL.
19. ŁYSY H., *Kazanie katechizmowe w polskim kaznodziejstwie okresu międzywojennego (1918-1939). Studium homiletyczne*, 1990, KUL.
20. BOGACZEWICZ S., *Zasady ukierunkowania treści katechezy*, 1990, KUL.
21. ABRAHAMOWICZ J., *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (1972-1979) jako program odnowy pastoralnej małżeństwa i rodziny (Studium teologiczno-pastoralne)*, 1991, KUL.
22. ZIMNY J., *Duszpasterstwo katechetyczne w szkole średniej diecezji przemyskiej w okresie międzywojennym*, 1991, KUL.
23. PAWLINA K., *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce w latach 1945-1989 na podstawie akt Komisji Episkopatu do spraw duszpasterstwa młodzieży*, 1992, KUL.
24. RYNIO A., *Wychowanie młodzieży w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, 1992, KUL.
25. JAMIOŁKOWSKI M., *Wychowanie do wiary w nauczanie Pawła VI*, 1992, KUL.
26. CZAJA Z., *Główne założenia Szensztackiego Systemu Wychowawczego w świetle wypowiedzi ks. Józefa Kentenicha*, 1994, KUL.
27. NISZCZOTA J. E., *Oddziaływanie moralne ks. Władysława Kornitowicza na tle teorii kierowania wychowawczego (Studium z zakresu katolickiej etyki wychowawczej)*, 1997, KUL.

3.2.5. Prace magisterskie lub licencjackie 28 recenzji.

4. Prace magisterskie związane z badaniami pedagogicznymi ks. J. Tarnowskiego

1. ŚLIWIŃSKI K., *Koncepcja dialogowego wychowania chrześcijańskiego w ujęciu Janusza Tarnowskiego*. Praca magisterska pisana na seminarium z teorii wychowania pod kierunkiem dr Tomasza Ozoga, Lublin 1991, KUL
2. MAKTAKOWA N., *Dwupodmiotowość wychowania dziecka we współczesnym nurcie liberalnym i w pedagogice personalno-egzystencjalnej Janusza Tarnowskiego. Studium porównawcze*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Adama Skrzeczko na seminarium z pedagogiki w Instytucie Studiów nad Rodziną, Warszawa 1997
3. BOROWSKA B., *Relacja nauczyciel uczeń na podstawie badań pedagogicznych księdza Janusza Tarnowskiego*. Praca magisterska pisana na seminarium z katechetyki pod kierunkiem ks. dr Wiesława Więcka w Warmińskim Wyższym Studium Katechetycznym w Gietrzwałdzie (w ramach umowy z Wydziałem Teologicznym PAT w Krakowie), Olsztyn 1997

4. BOROWSKI M., *Wychowanie religijne w świetle badań pedagogicznych księdza Janusza Tarnowskiego*. Praca magisterska pisana na seminarium z katechetyki pod kierunkiem ks. dr Wiesława Więcka w Warmińskim Wyższym Studium Katechetycznym w Giętrzwaldzie (w ramach umowy z Wydziałem Teologicznym PAT w Krakowie), Olsztyn 1997
5. ŁĘKAWSKI K., *Dialog wychowawczy w ujęciu ks. Janusza Tarnowskiego*. Praca magisterska pisana na seminarium z katechetyki pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Romana Murawskiego, Warszawa 1998, ATK

5. Dodatek

5.1. Ocena twórczości dokonana przez prof. dr hab. Jana Charytańskiego SJ

Ks. Janusz Tarnowski inspirowany przez M. Bubera i J. Koczaka, konsekwentnie rozwijał swą teorię chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej. Dominującym staje się problem dialogu, zagadnienie stosunków interpersonalnych, interakcji w procesie wychowania. Zagadnienia powyższe nie posiadają w polskiej literaturze przedmiotu wyczerpujących opracowań. Jako pedagog religijny zmierza w swych wysiłkach, podejmowanych wspólnotowo, do odkrycia i kształtowania zasad i form współdojrzwania do dialogu z Bogiem przez Chrystusa w Kościele. W realizowaniu swych planów jest niezwykle konsekwentny a zarazem podjętą problematyką wyróżnia się spośród pedagogów religijnych i katechetyków. Oczywiście, nie pomija w swych opracowaniach innych zagadnień. Jest wrażliwy na aktualne dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i chętnie podejmuje ich komentarze. Szczególnie otwarty jest na liturgie. Skupia się również na problemie rodziny.

Twórczość pisarska ks. prof. dra hab. J. Tarnowskiego jest ogromna.

W odniesieniu do prac prowadzonych przez niego istotny walor nie stanowi jednak liczba, ale raczej sposób działalności dydaktycznej, prowadzącej do ukształtowania się osobowości przyszłych pedagogów czy teoretyków pedagogiki, a więc w konsekwencji do ukształtowania się odrębnej szkoły pedagogiki religijnej. Stworzone przez Kandydata Naukowe Koło Studentów Pedagogiki zorganizowało, pod jego kierunkiem, siedem międzyuczelnianych seminariów naukowych, inicjujących studentów również innych uczelni, w teorię religijnej pedagogiki egzystencjalnej. Na wyższym szczeblu prowadzi Kandydat seminarium naukowe, obejmujące doktorantów, doktorów oraz docenta dr habilitowaną. Celem powyższego seminarium jest dalsze zespołowe rozpracowywanie podstaw teoretycznych głoszonej koncepcji, a więc badania naukowe. Owoce badań są przygotowane do druku w periodyku *Dialogi Pedagogiczne* (objętość 200-300 stron maszynopisu) w trzech kolejnych tomach.

Uznając twórczą i inspirującą rolę publikacji oraz działalności dydaktycznej, a przede wszystkim znaczenie w tworzeniu się naukowego środowiska pedagogiki religijnej występuję do Rady Wydziału Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie z wnioskiem o podjęcie dalszych kroków prowadzących do przyznania naukowego tytułu profesora zwyczajnego ks. prof. dr hab. Januszowi Tarnowskiemu.

(Fragment recenzji do uzyskania tytułu Profesora Zwyczajnego na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie).

5.2. Założenia i rozwój pedagogiki personalno-egzystencjalnej

1. Podstawa tej koncepcji zawiera się w rozprawie habilitacyjnej pt. *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej* (Warszawa 1982). Rozprawa zawiera próbę odpowiedzi na pytanie, czy egzystencjalizm mógłby stanowić oparcie filozoficzne dla chrześcijańskiej koncepcji pedagogicznej. Po dokonaniu analizy poglądów przedstawicieli egzystencjalizmu zarówno orientacji agnostyczno-ateistycznej (M. Heidegger, J. P. Sartre, A. Camus) jak teistycznej (K. Jaspers, M. Buber, G. Marcel) doszedłem do wniosku, że tradycyjne zakorzenienie pedagogiki chrześcijańskiej w personalizmie może i powinno być uzupełnione pewnymi elementami właściwymi filozofii egzystencjalnej, a mianowicie a) dialogiem, b) autentyzmem, c) spotkaniem, d) zaangażowaniem. Wówczas esencjalny charakter personalizmu zostanie wzbogacony subiektywnym aspektem egzystencjalizmu, dzięki czemu otrzymamy wizję wychowania jako relacji między osobami uwarunkowanymi przez konkretną sytuację, zarówno osobistą jak społeczną.

2. Sześć prowadzonych przeze mnie rozpraw doktorskich zostało poświęconych różnym aspektom dialogu pedagogicznego, a przeważająca większość spośród 71 prac magisterskich i licencjackich ma jako przedmiot również dialog lub pozostałe trzy kategorie pedagogiczne: autentyzm, spotkanie, zaangażowanie. W ten sposób koncepcja pedagogiki personalno-egzystencjalnej zyskała różnorodną perspektywę badawczą.

3. Jak było to zaznaczone w tytule rozprawy habilitacyjnej, chodzi tu o pedagogikę chrześcijańską, a więc - sięgając jeszcze do encykliki Piusa XI *Divini Illus Magistri* (1929), taką, której ośrodkiem jest Jezus Chrystus. Ponieważ w tworzeniu tej koncepcji opieram się na Magisterium Kościoła, można ją określić jako katolicką.

4. Wymieniona rozprawa miała jednak charakter wyłącznie teoretyczny. Zatem, aby stała się przydatną w działalności wychowawczej, należało nadać jej również aspekt praktyczny. Zasady dialogu, autentyzmu, spotkania i zaangażowania zostały więc wprowadzone w konkretną działalność wychowawczą skierowaną do grup i poszczególnych osób. Dokumentacja faktów pedagogicznych dokonywanych na spotkaniach z ministrantami, z dziećmi niewierzącymi i młodzieżą wierzącą, z chłopcami nieprzystosowanymi społecznie („cwaniaczki”) i ze świadkami Jehowy, zawiera się w trzypięciowym cyklu wydanym w Katowicach pt. *Próby dialogu z młodymi* (1983), *Siedem lat dialogu* (1986) i *Rozmowy o wierze i życiu* (1989).

5. Zebrane doświadczenia wychowawcze należało uzupełnić badaniami prowadzonymi zarówno w ramach katedry pedagogiki chrześcijańskiej na ATK, jak też przez uczonych zagranicznych. Materiały powyższe oraz opis działalności Naukowego Koła Studentów Pedagogiki, które organizowało seminaria międzyuczelniane nt. „Dialogowe wychowanie do miłości”, znajdują się w dwu tomach noszących tytuł: *Dialogi pedagogiczne (Trudne sprawy młodych)*, Warszawa 1989 i *Wychowanie jako pomoc*, Warszawa 1992).

6. Ale dialog pedagogiczny uda się nawiązać jedynie wtedy, gdy jego partnerzy będą świadomi swojej tożsamości osobowościowej i pozytywnie docenią psychologiczną odrębność innych osób. Koniecznym zatem warunkiem prowadzenia takiego dialogu jest ze strony wychowawców poznawanie siebie samych i również odkrywanie odmienności każdego wychowanka. Pomoc w tym zakresie stanowi: *Poznać siebie, zrozumieć innych*, Poznań-Wrocław 1996 siódme skrócone wydanie zastosowania pedagogicznego mej rozprawy doktorskiej pt. *Typologia charakteru według Heymansa-Le Senne'a. Studium psychologiczne*, Lublin 1962.

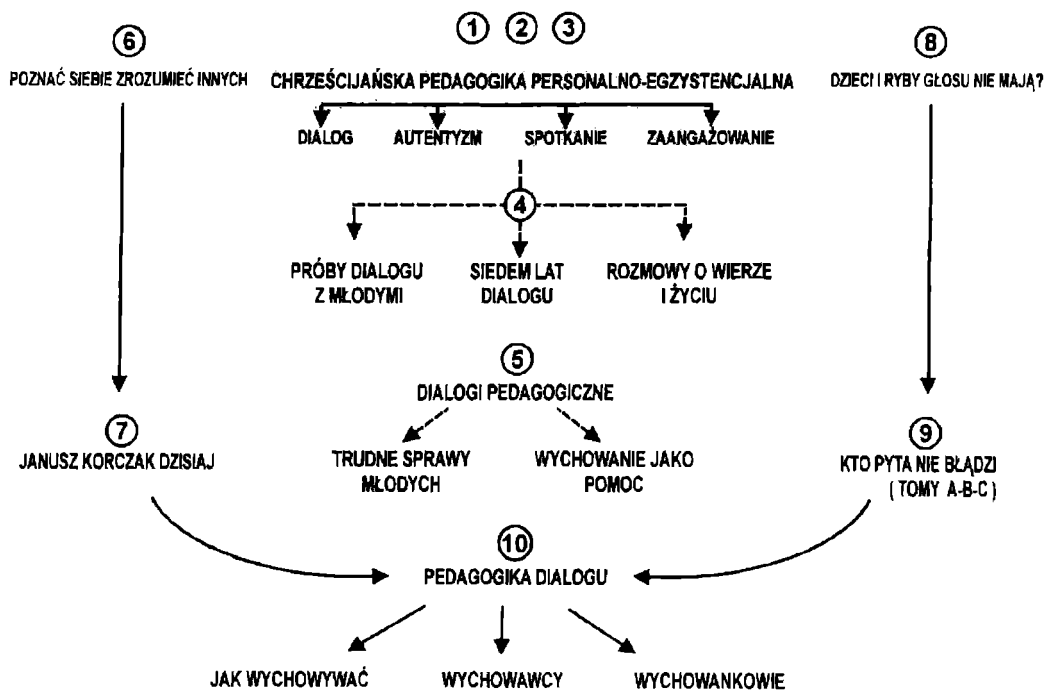
7. Szczególnie godnym uwagi pedagogiem, który umiał prowadzić dialog z dziećmi jest Janusz Korczak (1878-1942), określony przez Jana Pawła II jako „symbol religii i moralności”. Próba zastosowania jego myśli i oddziaływania pedagogicznego do współczesności zawarta jest w publikacji *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990.

8. Dialog ma miejsce nie tylko wówczas, gdy partnerzy mówią do siebie, lecz gdy z pełną uwagą i szacunkiem wysłuchują się wzajemnie. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do dzieci, które różnią się od ludzi dorosłych pod wieloma względami. Do rozumienia świata dziecięcego przez wychowawców służy seria zatytułowana: *Ryby i dzieci głosu nie mają?* Składa się ona z pięciu tomów: *Twój głos o Bogu, religii i duchach*, Warszawa 1991; *Twój głos o rodzinie, marzeniach i nie tylko*, Warszawa 1991; *Twój głos o szkole, uczniach i nauczycielach*, Warszawa 1993; *Twój głos o koleżeństwie, przyjaźni i miłości*, Toruń 1996; *Twój głos o przyrodzie zwierzętach i środowisku*, Warszawa 1998.

Autorami są dzieci w wieku od 5 do 15 lat z 21 krajów (Anglia, Australia, Austria, Belgia, Francja, Grecja, Holandia, Izrael, Japonia, Kanada, Mołdawia, Niemcy, Norwegia, Polska, Rosja, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, USA, Węgry, Włochy). Redakcja Dziecięca tego seryjnego wydawnictwa udała się z rodzicami i ze mną do Rzymu i w dniu 3 maja 1996 r. otrzymała błogosławieństwo od Ojca Świętego, co zostało opisane w tomie V-tym.

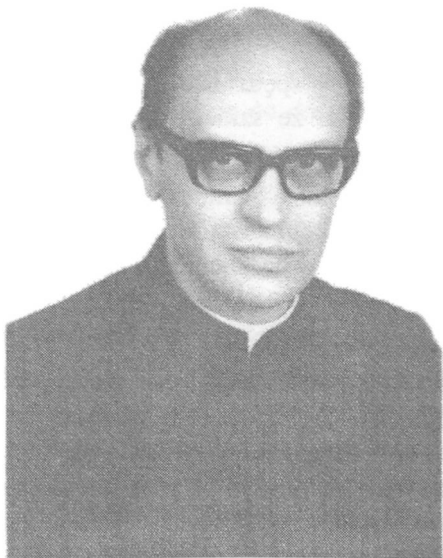
9. Nie można jednak obejmować wychowaniem jedynie dzieci. Zapis dialogów homiletycznych na wszystkie niedziele roku liturgicznego prowadzonych przez około 20 lat z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi nosi tytuł: *Kto pyta, nie błądzi. W kościele, w szkole, w rodzinie*. Rok A Toruń 1995, Rok B Warszawa 1997, Rok C Warszawa 1997. Publikacja ta pojęta jest jako pomoc dla homiletów, katechetów i rodziców, ale także może służyć grupom biblijnym, rodzinom oraz czytelnikom indywidualnym.

10. Podsumowanie teoretyczne i praktyczne prowadzonych badań przewidziane jest w trylogii zatytułowanej *Pedagogika dialogu*. Pierwszy jej tom: *Jak wychowywać* już się ukazał (Warszawa 1993), następane: *Wychowawcy* i *Wychowankowie* są w przygotowaniu.



Ks. Prof. Dr Andrzej Antoni LUFT

I. ŻYCIORYS



Urodziłem się pierwszego grudnia 1922 r. w Kolnie k/Łomży. W latach 1919-1926 rodzice, Henryk i Helena z d. Bansleben przebywali w tym miasteczku, wówczas powiatowym, gdzie ojciec, budowniczy, był kierownikiem Powiatowego Biura Odbudowy Powiatu Kolneńskiego. W lutym 1926 r. rodzice wrócili do Warszawy i od tego roku uważam siebie za warszawiaka. Wkrótce skierowali rodzice mnie i mego brata, młodszego ode mnie, do przedszkola i Prywatnej Szkoły Powszechnej p. Heleny Chełmońskiej. Poziom nauczania w tej szkole był wysoki, już od drugiej klasy była nauka języka obcego, ale też pogłębił się w tej szkole mój wrodzony kompleks nieśmiałości i niższości, bowiem status społeczny moich koleżanek i kolegów był zdecydowanie wyższy od naszej sytuacji społecznej i materialnej.

W 1933 r. przyjąłem Pierwszą Komunię św. i tego samego dnia po południu Sakrament Bierzmowania, w Archikatedrze św. Jana. Pamiętam, że pierwszą Spowiedź św. miałem w kościele Sióstr Wizytek.

Od najwcześniejszego dzieciństwa pamiętam szczególnie kilka świątyń warszawskich: kościół św. Krzyża i nieistniejącą dziś kaplicę Dzieciątka Jezus na ul. Moniuszki (nie odbudowana po wojnie), bo bywaliśmy tu na niedzielnych Mszach św., kościół Sióstr Wizytek, gdzie bywaliśmy z Mamą w Pierwsze Piątki miesiąca, kościół Seminarjny (pokarmelicki), gdzie Mama w dzieciństwie sypała kwiatki, katedrę, gdzie była chrzczona, oraz kościół Franciszkanów na ul. Zakroczymskiej, gdzie Ojciec nasz bywał w każdy wtorek dla nawiedzenia cudownego obrazu św. Antoniego. Wspominam o tym dlatego, że zaowocowało to w późniejszych latach moim zainteresowaniem kościołami Warszawy (patrz: wykaz publikacji), rozumianymi nie tylko jako obiekty zażytkowe, ale także miejsca związane z przeżyciami rodzinnymi.

Gdy miałem niewiele ponad 11 lat, a brat mój 9 i pół, zmarł nasz Ojciec, który był człowiekiem bardzo pobożnym, pamiętam, że zabierając się do pracy przy sporządzaniu planów, nie tylko zęgnął się, ale kreślił znak krzyża również nad rysownicą.

Po śmierci Ojca znaleźliśmy się w trudnej sytuacji bytowej, czemu dzielnie stawiała czoła nasza Matka. Również w sprawie wychowywania synów bez Ojca radziła sobie świetnie, przywołując pamięć jego obecności we wszystkich sprawach, które przeży-

waliśmy. Omawianie z nami różnych spraw naszej gromadki zwykła zaczynać od słów: "Chłopcy, musimy najpierw pomyśleć co by powiedział, pomyślał, czy zrobił Ojciec" Dzięki temu był on stale w naszej świadomości obecny.

W 1935 r. zacząłem naukę w III Miejskim Gimnazjum przy ul. Śniadeckich. Wraz z bratem grałem w orkiestrze szkolnej i oczywiście uczestniczyłem w pracach dekoracyjnych na różne uroczystości. W 1938 r. we trzech: brat mój, jeden z kolegów i ja założyliśmy koło Sodalicji Mariańskiej w Gimnazjum, ale nikt poza nami trzema nie uczestniczył w nim.

W 1936 r. byłem w Kole Ministrantów w kościele św. św. Piotra i Pawła na Koszykach. Wprowadził mnie tam i uczył ministrantury mój Brat.

Wakacje w ciągu trzech lat przedwojennych (1936-39) spędzaliśmy w mieście, wówczas najchętniej odwiedzałem Muzeum Narodowe, lub ze szkicownikiem różne kościoły, albo w domu robiłem przeróżne modele.

Gdy w 1939 r. uzyskałem tzw. "małą maturę" (cztery klasy gimnazjum), zdałem egzamin i zostałem przyjęty, przy dużej konkurencji, do Liceum Budowlanego. Zawsze bowiem chciałem być architektem (obciążenie dziedziczne po Ojcu, dziadku i pradziadku). Aby jednak wcześniej móc zarabiać, za zgodą Mamy, zdecydowałem się na uzyskanie pierwszej dyplomu technika, by już pracując, kontynuować studia architektury.

Jak wiadomo we wrześniu 1939 r. nie rozpoczęła się nauka, a zaczęła się wojna. Już 4 września znalazłem się w szeregach batalionu, utworzonego z hufców Przysposobienia Wojskowego liceów warszawskich. Tylko jedną noc spędziliśmy w koszarach na ul. Ratuszowej, a następnego dnia poprowadzono nas na wschód. Maszerowaliśmy nocami, w dzień zapadając w lasy. Po kilku dniach moja wojaczka się skończyła, miałem bowiem tak poranione nogi i ropiejąca piętę, że dalej iść nie mogłem. Na punkcie sanitarnym w Łukowie założono mi opatrunki i z trudem, gorączkując, wracałem do Warszawy, żywiony przez dobrych ludzi, nocując w stogach, czy stodołach. Do Warszawy dotarłem już po zajęciu jej przez wojska niemieckie.

Wiosną 1940 r. rozpocząłem pracę na budowie jako pomocnik murarski. Tak się dziwnie zbiegło, że firma w której pracowałem odbudowywała zniszczony przez bombę we wrześniu 1939 r. fragment budynku Seminarium Duchownego na Krakowskim Przedmieściu. Nie przypuszczałem wówczas, że kiedyś znajdę się w tym budynku w charakterze alumna, a po latach wykładowcy.

Od września 1940 r. rozpoczęła się nauka w Liceum Budowlanym. Dni wypełniała mi nie tylko nauka, ale i praca zarobkowa (kreślenia, korepetycje), oraz kontakty konspiracyjne. Gdy w 1942 r. uzyskałem dyplom technika budowlanego, podjąłem pracę jako technik w przedsiębiorstwie "Grupa Techniczna" I tu znów dziwny zbieg okoliczności, bowiem siedziba tej firmy była na Placu Trzech Krzyży, wprost kościoła św. Aleksandra. Także nie przypuszczałem, że z tym kościołem związany będę w przyszłości pracą kapłańską przez ponad 30 lat.

Aby mieć możliwość podjęcia studiów na wszystkich uczelniach postanowiłem zdobyć maturę ogólnokształcącą, w czym wielce dopomógł mi mój Brat. Na kompletach tajnego nauczania zdałem wraz ze swym Bratem maturę. Zamierzałem, pracując

oczywiście jako technik, studiować na tajnym Uniwersytecie historię sztuki, ale ostatecznie zgłosiłem się do Seminarium Duchownego w Warszawie.

Od 1941 r. zakaz okupacyjnych władz niemieckich zabraniał przyjmowania kandydatów do Seminarium Duchownych. W 1943 r. zdecydowano się na uruchomienie pierwszego tajnego kursu w Seminarium Warszawskim, podobnie jak w Krakowie. Dzieje owego tajnego Kursu przedstawił dokładnie nas kursowy kolega, ks. prof. Tadeusz Gogolewski w dwu artykułach: *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 67(1977) nr 2, 47 i okładka, oraz w *Studia Theologica Varsaviensia* 15(1977) nr 2, 201-220.

W pracy miałem bardzo dobre układy i pełne zrozumienie moich zwierzchników. W godzinach pracy mogłem wychodzić na zajęcia tajnego kursu, a co było do zrobienia albo zabierałem do domu, albo zostawałem po godzinach urzędowania.

Cały czas Powstania Warszawskiego byłem w Warszawie. Wyszliśmy z Warszawy po kapitulacji, 7 października i wraz z Bratem znaleźliśmy się w Częstochowie. Mamę naszą, którą wywieziono w krakowskie, rychło odnaleźliśmy i sprowadziliśmy do Częstochowy.

W 1945 r. od pierwszych dni marca Seminarium Duchowne Warszawskie zaczęło funkcjonować w Czubinie, majątku Seminaryjnym położonym koło Brwinowa, w parafii Rokitno. Z pierwszego tajnego kursu zebrali się nie wszyscy, zaledwie kilku.

Rok szkolny zakończył się w początkach sierpnia, a od 15 września rozpoczęły się zajęcia w budynku Seminarium na Krakowskim Przedmieściu. Ponieważ wiele było do zrobienia prac porządkowych i drobnych reperacji, jako majsterkowicz i zamiłowany rękodzielnik, znalazłem się w Seminarium na Krakowskim Przedmieściu już od 1 września 1945 r.

W następnych latach zawsze zatrudniony byłem przy robieniu wszelkiego rodzaju dekoracji tak w kościele, jak i na salach seminaryjnych, wykonywałem drobne naprawy, byłem dyrygentem kleryckiego chóru "Lira"

Bardzo często zapadałem na zdrowiu i nawet w 1947 r. spędziłem kilka miesięcy na "Księżówce" w Otwocku, po ciężkim zapaleniu opłucnej. Długie lata później miałem uporczywe stany podgorączkowe.

Lata seminaryjne wspominam z wielką wdzięcznością Panu Bogu za wiele dobra, jakiego doznałem w tym czasie. Wiele życzliwości okazał mi wówczas ówczesny regens Seminarium, ks. prałat Julian Chrościcki, viceregens ks. Eugeniusz Szlenk i ks. prof. Czesław Jakubiec.

Prawdziwa i wypróbowana przyjaźń połączyła mnie z kolegami kursowymi, zarówno tymi, z którymi zaczynałem naukę seminaryjną na tajnym kursie, jak i z tymi, którzy dołączyli do nas w 1945 r. Szczerze mogę wyznać, że od każdego z nich doznałem wiele przyjaźni i od każdego z nich także czegoś dobrego się nauczyłem.

Święcenia kapłańskie otrzymałem czwartego lipca 1948 r. Kurs nasz podzielono na dwie grupy. Jedną grupę pozostawiono jeszcze na kilka miesięcy studiów, w naszej grupie, święconej wcześniej znaleźli się: ks. Józef Urpsza, lat 64; ks. Stanisław Sosnowski, lat 56; ks. Antoni Karasiński, lat 44; ks. Jan Twardowski, lat 32; ks. Franciszek Leśniak, lat 26; ks. Andrzej Luft, lat 25 i pół.

Pierwszą moją placówką był wikariat w Lubochni, gdzie przebywałem do stycznia 1949 r., wtedy przeniesiono mnie do Żychlina. Tu jednak znów się rozchorowałem i po kilku tygodniach, w lutym 1949 r. przeniesiono mnie do Karczewa. W Karczewie pracowałem pięć lat, początkowo jako jedyny wikariusz, po trzech latach było nas dwóch.

Parafia Karczew była parafię wyrobioną społecznie, żywo brała udział w życiu Kościoła. Karczewiacy niejednokrotnie byli inicjatorami różnych akcji parafialnych. Po śmierci proboszcza ks. Józefa Stolarskiego (zm. w sierpniu 1953 r.), przeniesiono mnie na wikariat parafii św. Wojciecha w Warszawie, gdzie pracowałem dziewięć lat. Początkowo byłem jedynym wikariuszem, po trzech latach było nas dwóch, wkrótce trzech, a po śmierci proboszcza Ks. Wacława Murawskiego (zm. we wrześniu) 1961 r. było nas już czterech.

W ostatnim roku mego pobytu w tej parafii kierowałem ją przez blisko półtora roku jako wikariusz ekonom, a zanosilo się na to, że zostanę w niej proboszczem – takie były sugestie Kurii.

Dnia 22 listopada 1957 r. zmarła nasza Matka. Dwa ostatnie tygodnie życia trwała jakby w śpiączce, czasem na krótko odzyskując przytomność. W jednym z takich momentów powiedziała do Brata i mnie: "Chłopcy, żyjcie tak, jak żył wasz Ojciec i jak matka wam zawsze mówiła" Słowa te to jakże piękny testament, bardzo wymowny. Jako wzór dla swych synów wskazała im Ojca, o sobie pokornie mówiąc, że ona tylko "mówiła", przypominała. Było przy tym jednocześnie wyrażenie satysfakcji, że dokonała swego czasu dobrego wyboru, skoro Ojca swoich synów może synom wskazać jako wzór ich życia. Jednocześnie było to poświadczenie miłości, jaka tych dwoje ludzi, naszych Rodziców, łączyła.

Udało mi się uniknąć proboszczowania i w styczniu 1963 roku przeniesiony zostałem do parafii św. Aleksandra jako rezydent z obowiązkiem kontynuowania studiów. Magisterium uzyskałem pracując jeszcze jako wikariusz w par. św. Wojciecha. W październiku 1963 przejąłem w Seminarium wykłady Archeologii Chrześcijańskiej i Historii sztuki Kościelnej po Ks. Prof. Antonim Kwecińskim, a wiosną następnego roku (1964) uzyskałem doktorat na Wydziale Teologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, na katedrze kierowanej przez tegoż profesora. Tematem pracy doktorskiej był: "Romański kościół w Inowłodzu na tle kultu św. Idziego w Polsce średnio-wiecznej" Jest to najstarszy kościół na ówczesnym terenie Archidiecezji Warszawskiej.

Wkrótce po uzyskaniu doktoratu prowadziłem wykłady zlecone na ATK przy katedrze Archeologii Chrześcijańskiej.

Dojeżdżałem również z wykładami do Seminarium Duchownego w Siedlcach i do Seminarium Duchownego w Drohiczyne n/Bugiem. Do Drohiczyzna dojeżdżałem co 5 lat na trzy dni, a wtedy alumni wszystkich kursów przez te dni mieli tylko wykłady historii sztuki, w ilości dwudziestu kilku godzin.

W wykładach seminaryjnych podkreślałem zawsze to, co uważam za najistotniejsze, gdy mowa o sztuce kościelnej: ukazanie jej jako spełniającej doniosłą rolę w życiu Kościoła. Nie służy bowiem ona jedynie dla estetycznego organizowania wnętrza kościelnego, czy kształtowania bryły kościoła, ale jako nośnik treści ideowych uczestniczy w przekazywaniu Objawienia. Od początków sztuka chrześcijańska przedstawiała

treści dogmatyczne i pełniła funkcję liturgiczną. Ponieważ te cechy sztuki chrześcijańskiej kształtowały się w jej początkach, dlatego najdłużej omawiałem zabytki sztuki wczesnochrześcijańskiej i średniowiecznej.

Gdy wiosną 1935 r. zwiedzaliśmy z całą klasą wystawę : "Polska Sztuka Gotycka", zetknąłem się po raz pierwszy (mając 12 lat) z mnóstwem obiektów, które nie tylko zachwycały mnie swą bogatą szatą plastyczną, ale i niepokoiły tym, że tak wiele przedstawić było dla mnie niezrozumiałych. Już wtedy niejasno, intuicyjnie uświadamiałem sobie, jak bogata w treści jest ta wspaniała plastyka. Od tego czasu często bywałem w Muzeum Narodowym szczególnie w galerii sztuki średniowiecznej, a także i w kościołach warszawskich wyszukiwałem to, co było dla mnie niezrozumiałe.

W wykładach seminaryjnych omawiałem szerzej zagadnienia ikonografii chrześcijańskiej.

Doskonałym moim mistrzem w poznaniu ikonografii chrześcijańskiej był (i do dziś jest) docent dr hab. Tadeusz Dobrzeński, który, mając również wykształcenie teologiczne, po mistrzowsku rozwiązuje różne zawiłe zagadnienia ikonograficzne. Częste moje odwiedziny w jego pracowni w Muzeum Narodowym zawsze były dla mnie swoistą formą studiów, czy seminarium przedmiotu.

W połowie lat sześćdziesiątych powołany zostałem na Członka Komisji Episkopatu do spraw Sztuki Sakralnej, której kilka lat sekretarzystałem. Również w tym czasie wszedłem w skład Prymasowskiej Rady Odbudowy, później Budowy Kościołów Warszawy i Komisji Artystyczno-Architektonicznej Kurii Metropolitalnej Warszawskiej. Do dziś uczestniczę w pracach tych dwu zespołów, co uważam również za ciągłe pogłębianie swej wiedzy, a nie tylko służenie swą radą innym. Kontakt z wieloma wybitnymi architektami, plastykami, konserwatorami, wielce wzbogacał moją wiedzę.

Od 1983 r. pełnię również funkcję Konserwatora Archidiecezjalnego, do czego przygotowywały mnie prace w tych komisjach, Radzie, a także indywidualnie podejmowane studia bieżących zagadnień.

Od 1996 r. uczestniczę w pracach Ośrodka Ochrony i Konserwacji Zabytków.

Muszę cofnąć się jeszcze do lat sześćdziesiątych, kiedy to w 1969 r. zostałem dyrektorem Biblioteki Archidiecezjalnej przy Seminarium Duchownym św. Jana w Warszawie. Z wielką radością podejmowałem tę pracę, spodziewałem się bowiem, że wiele skorzystam mając nieograniczony dostęp do bardzo cennych zbiorów bibliotecznych. Liczyłem przede wszystkim na stare druki i bogaty zbiór czasopism dziewiętnastowiecznych.

Zawiodłem się jednak, bo istotnie nieograniczony dostęp miałem, ale musiałem czym innym zajmować się w Bibliotece, niż swoimi osobistymi studiami. W owych latach bardzo znacznie wzrosła liczba czytelników, zaczęli korzystać z naszych zbiorów studenci ATK, Uniwersytetu Warszawskiego, KUL-u, bo też i wzrastała ilość młodzieży świeckiej, studiującej teologię. Wymagało to przekształcenia Biblioteki w ogólnie dostępną placówkę, prowadzącą także wypożyczenia międzybiblioteczne i obfitą korespondencję dotyczącą informacji naukowej. Było więc dużo pracy, co przy szczupłej ilości personelu wiele mi pochłaniało czasu.

Od września 1995 r. nie prowadzę już Biblioteki i nie mam wykładów w Seminarium, a prowadzę jedynie Seminarium Historii Sztuki na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie.

Przez cały czas mego kapłańskiego życia towarzyszyła mi wrodzona nieśmiałość. Do dziś odczuwam tremę przy każdym wystąpieniu, każdym kazaniu.

W 1970 r. odznaczony zostałem „przywilejem rakiety i mantoletu”, a w 1974 r. mianowany zostałem „honorowym kapłanem Ojca świętego” (dawniej to papieskie odznaczenie nosiło nazwę „tajny szambelan Jego Świątobliwości”). Obydwa te wyróżnienia spotkały mnie dla nieznanym mi rzekomych „zasług”, których nigdy sobie nie uświadamiałem.



1. Kielich mszalny miedziany
Wykonał ks. A. Luft w 1985 r.

Z perspektywy lat mogę powiedzieć, że moje zamiłowanie do prac ręcznych, majsterkowania i podejmowanie w bardzo skromnym zakresie prac plastycznych, odgrywało większą rolę niż tzw. hobby. Kilka przykładów podają fotografie zamieszczone w tym artykule. To nie było zajęcie dla rozrywki i odpoczynku. Zawsze te prace uważałem jako kształcące pewne cechy. Prace te wyrabiają cierpliwość i uczą właściwego stosunku do materiału z którym się współpracuje, a stąd i poszanowania dla otaczającego nas świata.

Inspiracja dla podjęcia tych prac bywała różna, a dyktowała ją przeważnie jakaś potrzeba. Np. w Czubinie w 1945 r. brak było kłęczników w kaplicy. Dla mnie było to wyzwaniem i wkrótce kłęczniki zrobiłem. Wiele tego typu prac mógłbym wymienić z lat późniejszych. Szereg sprzętów w moim mieszkaniu mam własnej roboty.

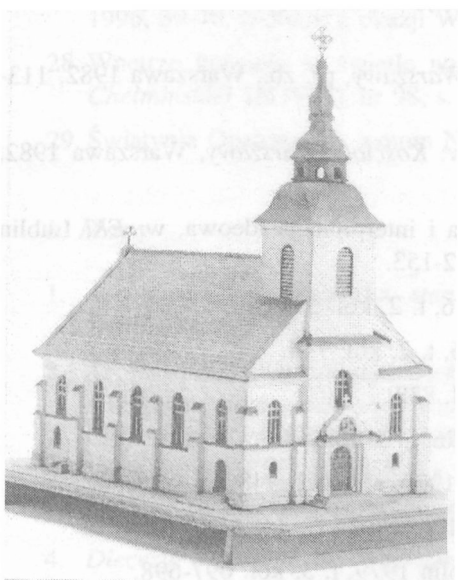
Przed kilku laty opowiadał mi pewien kapłan z Litwy, jak jego matka usiłowała przywieźć mu z Polski naczynko-patenkę do roznoszenia Komunii św. chorym. Celnicy sowieccy (w latach 70-tych) nie pozwolili wwieźć tego naczynka do Związku Radzieckiego. Zadałem sobie wówczas pytanie, czy gdybym znalazł się w podobnej sytuacji, poradziłbym sobie ze swoimi umiejętnościami rzemieślniczymi, plastycznymi. To było dla mnie inspiracją do zrobienia niewielkiego kielicha mszalnego. Kielich wykonałem z blachy miedzianej i kawałka miedzianego drutu. Wyklepałem stopę, czaszę, nodus i patenę, na nodusie umieściłem ornament z kości wołowej (wygląda jak kość stoniowa). Kielich jest skręcany, używam go wówczas, gdy w domu u chorych odprawiam Mszę św.

Jak ważką, a trudną do przewidzenia i nawet niezamierzoną rolę mogą spełnić takie prace, przekonałem się na przykładzie, który pozwolę sobie krótko opisać i poprzeć ilustracjami:

Wyrzucam sobie, że dopiero przed dziesięciu laty zacząłem poszukiwać w różnych archiwach śladów działalności architektonicznej naszego Ojca. Odnalazłem projekty trzech kościołów i budynku gimnazjum w Kolnie. Projekty kościołów są zrealizowane (Borkowo 1922, Leman 1924 r., Becejły 1929 r.) zaś budynek gimnazjum, choć zatwierdzony do budowy (1923 r.) z braku funduszków nie został wzniesiony. Uzyskane w Archiwach odbitki tych projektów skopiowałem i rozwiózłem trzem zainteresowanym proboszczom. (Wszystkie trzy kościoły w Diecezji Łomżyńskiej). Jeden z nich ks. Stanisław Szymborski w Borkowie zorientował się, że projekt nie został w pełni zrealizowany, postanowił dokończyć budowę. Wkrótce dobudował podcień przed fasadą kościoła, zgodnie z projektem Ojca, a kościołem zainteresował się Konserwator Wojewódzki w Łomży i wpisał go w Rejestr Zabytków.



2. Kościół we wsi Borkowo. Projekt H. Lufta z r. 1922
model ks. A. Lufta z r. 1990



3. Kościół we wsi Becejły; projekt H. Lufta
z r. 1929; model ks. A. Lufta z r. 1990

Postanowiłem zrobić modele zgodnie z rysunkami tych projektów. Robiłem je, przyznam, przede wszystkim dla własnej satysfakcji, nie przewidując zupełnie, że dadzą one początek pięknej sprawie, szczególnego zainteresowania tymi kościołami. Zaowocowało to w trosce o te obiekty: dokończenie budowy w Borkowie, a w Becejłach, gdy proboszcz umieścił w gablocie fotografię modelu, starzy parafianie, pamiętający kościół sprzed zniszczeń wojennych, zaczęli nalegać, by odtworzyć dawny, okazały hełm wieży. Zainteresował się tym także Wojewódzki Konserwator w Suwałkach, wpisał kościół w Rejestr Zabytków i prosił mnie o przysłanie mu fotografii modelu kościoła w Becejłach. Kościoły te zaczęły więc żyć nowym, swoistym życiem.

Fotografie tych modeli widział m.in. profesor historii sztuki na ATK p. Andrzej Olszewski

i wyraził gotowość zadania jako tematu pracy magisterskiej architekturę kościoła w Borkowie. Modele widział u mnie jeden ze studentów prof. Olszewskiego ks. Janusz Stefaniuk (z diec. Siedleckiej). W wyniku tego prof. Olszewski ustalił z ks. Stefaniu-

kiem temat jego pracy magisterskiej pt.: *Architektura Sakralna Henryka Lufta*. Można sobie wyobrazić jak bardzo uradowałem się tym faktem.

Jestem przekonany, że gdyby nie było tych modeli, także by nie było tej pracy magisterskiej i owego zainteresowania tymi kościołami.

Sz szczególnie kościół w Borkowie jest ciekawym przykładem poszukiwania cech polskich w architekturze początków XX wieku. Podobnie kościół w Becejach. W swej pracy magisterskiej ks. Stefaniuk porównał te kościoły z bardzo wieloma projektami kościołów powstałych równocześnie i wykazał ich ścisły związek z ówczesnymi tendencjami architektury polskiej.

O architekturze tych kościołów i budynku gimnazjalnego, gdzie też dają się zauważyć cechy wybitnie polskie, przygotowuję krótkie opracowanie.

II. BIBLIOGRAFIA

a. Publikacje

1. Ks. Antoni Kwieciński jako archeolog chrześcijański, *STV* 6(1968) nr 2, 5-16.
2. *Przewodnik po Kościołach na Trakcie Królewskim Warszawy*, Warszawa 1976, 1981², ss. 64.
3. *Przewodnik po kościołach dawnych przedmieść Warszawy*, Warszawa 1980, ss. 64.
4. Wstęp do części trzeciej: Kościoły Warszawy, w: *Kościoły Warszawy*, pr. zbior., Warszawa 1982, 83-89.
5. Kościoły na szlaku Królewski, w: *Kościoły Warszawy*, pr. zb., Warszawa 1982, 113-158.
6. Kościoły dawnych przedmieść Warszawy, w: *Kościoły Warszawy*, Warszawa 1982, 194-218.
7. Bazylika. Geneza. Struktura architektoniczna i interpretacja ideowa, w: *EK*, Lublin 1976, t. 2, kol. 149-150. Bibliografia kol. 152-153.
8. Biondo (Blandus) Flavio, w: *EK*, Lublin 1976, t. 2, kol. 581-582.
9. Boldetti Marco Antonio, w: *EK*, Lublin 1976, t. 2, kol. 744.
10. Bosio Antonio, w: *EK*, Lublin 1976, t. 2, kol. 838.
11. Bottari Giovanni Caetano, w: *EK*, Lublin 1976, t. 2, kol. 846.
12. Ciampini Giovanni Giustino, w: *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 448.
13. Cubiculum, w: *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 642.
14. Cyriaca (coemeterium Cyriacea), w: *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 697-698.
15. Daniel, w: *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 1003-1005 (współautorstwo).
16. Seminaria Duchowne w Polsce, w: *Kalendarz Rodziny Katolickiej 1983*. Warszawa 1982, 88-96.

17. Zakony i Zgromadzenia Zakonne w Polsce, w: *Kalendarz Rodziny Katolickiej 1983*, Warszawa 1982, 96-110.
18. Funkcja i treści sztuki wczesnochrześcijańskiej i średniowiecznej, (300 Lat Seminarium Duchownego św. Jana Chrzciciela w Warszawie), *Warszawskie Studia Teologiczne* 1(1983), 231-257.
19. Sztuka w Kościele, w: *W służbie ludowi Bożemu. Powołanie człowieka*, t. 6, Poznań-Warszawa 1983, 519-530.
20. Wspólnota wiary i miłości. Kazanie dla dorosłych na II Niedzielę Wielkanocną, *Współczesna Ambona* 12(1984), 38-40.
21. Katedra, *PKat* 72(1984) nr 10, 2 (z dn. 26.08.1984).
22. Podróż do źródeł. Sztuka w życiu Kościoła, *Więź* 27(1984), 22-34.
23. Miejsce sprawowania Eucharystii i symbole eucharystyczne, w: *Eucharystia pierwszych chrześcijan. Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii*. (Ojcowie Żywi 7), wyb. i oprac. ks. Marek Starowieyski, Kraków 1987, 52-70; Kraków 1997², 45-60.
24. Kościoły zabytkowe i zabytkowe wyposażenie wnętrza, w: *Cykle referatów na temat budowy obiektów sakralnych i konserwacji istniejących*, (druk powiel.), Warszawa 1992, 35-43. (Prymasowska Rada Budowy Kościołów warszawskich).
25. Proboszcz parafii św. Aleksandra w Warszawie, w: *Drogi Kapłańskiego Życia. Księga Jubileuszowa Dwudziestopięciolecia posługi pasterskiej Biskupa Władysława Miziołka*, Warszawa 1994, 64-72.
26. Wstęp, w: Ks. Tadeusz POLAK, *Medytacje Niedzielne*, Warszawa 1995, 7-8.
27. Kościoły Warszawy, w: *Varsavia Sacra*, Skarby kościołów Warszawy, Warszawa 1996, 39-70. (Album z okazji Wystawy w Muzeum Archidiecezji Warszawskiej).
28. Wnętrze kościoła w świetle nowych przepisów liturgicznych, *Orędownik Diecezji Chełmińskiej* 16(1965), nr 98, s. 257-268.
29. Świątynia Opatrzności, wotum Narodu Polskiego (w druku - WAW).

b. Mapy

1. *Archidiecezja Warszawska, stan. z 1958 r.* Warszawa 1958, powielana w 400 egzemplarzach.
2. *Archidiecezja Warszawska. Wiek powstania parafii i zmiany granic administracji kościelnej w ciągu wieków*, Warszawa 1966. Ekspozowana na Wystawie Tysiąclecia Chrześcijaństwa w Polsce, w kościele św. Krzyża w Warszawie.
3. *Diecezja Pińska w latach 1925-1939. Kościoły parafialne, filialne, kaplice, klasztory i domy zakonne*, Warszawa 1975 (powielana w 100 egzemplarzach).
4. *Diecezja drohiczyńska*, Warszawa 1975 (powielana w 100 egzemplarzach).
5. *Archidiecezja Warszawska*, w: *Katalog Archidiecezji Warszawskiej zawierający spis duchowieństwa i parafii 1981*, Warszawa 1981.

III. PRACE DYPLOMOWE PROWADZONE W ASTK I PWTW

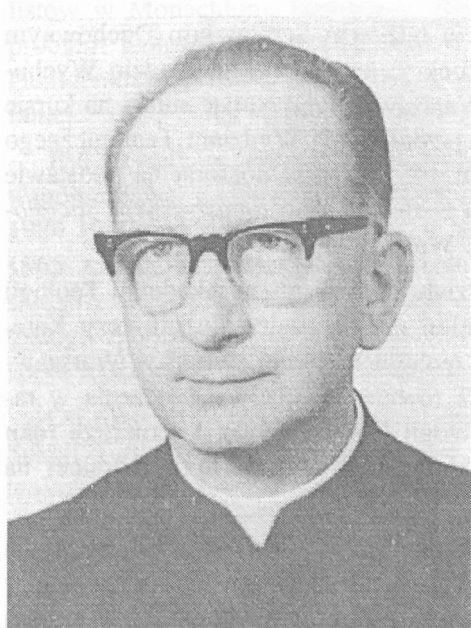
1. BAJURSKI Leszek *Barokowe prospekty organowe na terenie obecnej Archidiecezji Warszawskiej* - Warszawa 1985, ss. 84; praca magisterska.
2. BALIKOWSKI Jarosław *Bazylika Serca Jezusowego w Warszawie Dzieje budowy i architektura* - Warszawa 1995, ss. 117; praca magisterska.
3. BOCHEŃSKI Wiesław *Ideowe założenia ochrony zabytków sztuki sakralnej i kierunki ich konserwacji* - Warszawa 1984, ss. 76; praca magisterska.
4. BRAJCZEWSKI Sławomir *Zabytki złotnicze przypisywane autorstwu Zygmunta III Wazy w zbiorach Muzeum Archidiecezji Warszawskiej* - Warszawa 1996, ss. 67; praca magisterska.
5. BROCIEK Jacek *Wybrane mozaiki we współczesnych kościołach Archidiecezji Warszawskiej* - Warszawa 1992, ss. 143; praca magisterska.
6. BRONIAREK Krzysztof *Malowidła w Sali Zielonej Zamku Legnickiego* - Warszawa 1995, ss. 80; praca licencjacka.
7. BRONIAREK Krzysztof Piotr *Wybrane zagadnienia malarstwa ściennego gotyckiego na przykładzie zabytków z terenu Dolnego Śląska* - Warszawa 1992, ss. 87; praca magisterska.
8. CHACIŃSKI Michał *Ideowa interpretacja ikony Andrzeja Rublowa "Święta Trójca"* - Warszawa 1993, ss. 92; [2] ilustr.- 35 k. praca magisterska.
9. CHODUREK Józef *Kult świętego Józefa w Krakowie. Inwentarz kultu świętego Józefa w zabytkach starego Krakowa* - Warszawa 1994, ss. 68; praca magisterska.
10. DUDA Władysław *Seria portretów Arcybiskupów Gnieźnieńskich w gmachu Seminarium w Warszawie* - Warszawa 1986 ss. 72; praca magisterska.
11. DUDZIŃSKI Paweł *Zasady heraldyki kościelnej* - Warszawa 1988, ss. 152; praca magisterska.
12. FOLTA Jan *Przedstawienia Ofiary Abrahama w ikonografii wczesnochrześcijańskiej jako przedstawienia eucharystyczne* - Warszawa 1981, ss. 184; praca licencjacka.
13. FOLTA Jan *Przedstawienia Uczty i Ofiary jako przedstawienia Eucharystyczne Konwiwalny i wiktimalno-oblatywny aspekt sakramentalnej rzeczywistości Eucharystycznej w ikonografii paleochrześcijańskiej* - Warszawa 1978, ss. III + 140; praca magisterska.
14. GADZKI Józef *Zabytki sztuki w Trzebnicy związane z Kultem Św. Jadwigi Śląskiej* - Warszawa 1983, ss. 78; praca magisterska.
15. GRODZICKI Arkadiusz *Kościół Pokarmelicki na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie* - Warszawa 1989, ss. 67; praca magisterska.
16. KASPRZAK Marek *Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Wita w Karczewie* - Warszawa 1978, ss. VII + 70 + XXVIII; praca magisterska.
17. KRUSZEWSKI Marek Wiesław *Analiza ikonograficzna wystroju kościoła pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny na Bielanach w Warszawie* - Warszawa 1992, ss. 71; praca magisterska.
18. KRZEMIEN Jacek *Kaplica Św. Wiktorii przy Kolegiacie Łowickiej* - Warszawa 1988, ss. 97; praca magisterska.

19. KUCHARCZYK Andrzej *Kościół Parafialny pod Wezwaniem Wszystkich Świętych w Warszawie* - Warszawa 1982, ss. 65 +XV; praca magisterska.
20. MACIESIAK Romuald *Gotyckie malarstwo sakralne w Polsce na podstawie artykułów drukowanych w Biuletynie Historii Sztuki w latach 1932-1984* Warszawa 1987, ss. XI+110; praca magisterska.
21. MAJKUT Stanisław *Inwentarz zabytków ruchomych pokamedulskiego kościoła pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny na Bielanach w Warszawie przy ulicy Dewajtis 3* Warszawa 1990, ss. 236; praca magisterska. Warszawa 1993, praca licencjacka.
22. MALINOWSKI Paweł Roman OSBM *Zamkowa Kaplica Św. Trójcy w Lublinie elementy Biblijne malowideł* - Warszawa 1983, ss. 62 + VIII; praca magisterska.
23. MICHALSKI Mirosław *Charakterystyczne cechy konstrukcji budowli sakralnych w latach 1975-1994 w Warszawie* - Warszawa 1994, ss. 165; praca licencjacka.
24. MICHALSKI Mirosław *Metoda gospodarcza budowy kościołów na przykładzie wybranych obiektów na terenie Archidiecezji Warszawskiej* Warszawa 1992, ss. 133; praca magisterska.
25. MOSAKOWSKI Ryszard *Wątki Pasyjne w Kapliczkach przydrożnych* Warszawa 1983, ss. 105; praca magisterska.
26. NIEWĘGŁOWSKI Dariusz *Kościół Parafialny pod wezwaniem Świętej Trójcy w Radzynie Podlaskim* - Warszawa 1988, ss. 67; praca magisterska.
27. PIERZYŃSKI Andrzej *Romańska architektura sakralna na Mazowszu* Warszawa 1983, ss. 106 +XXVI; praca magisterska.
28. PRZEKAZIŃSKI Andrzej *Ikonografia i ikonologia przedstawienia Św. Anny Samotrzeć* - Warszawa 1972, ss. 107+ 69 ilustr. praca licencjacka.
29. SAFADER Sławomir *Początki szat liturgicznych Kościoła Rzymsko-Katolickiego; Pochodzenie, Rozwój, Zdobnictwo* -Warszawa 1988, ss. X+70; praca magisterska.
30. SASIN Sławomir *Przemiany form kielicha mszalnego od średniowiecza do XIX w. na przykładzie zabytków polskich* - Warszawa 1997, ss. 138; praca magisterska.
31. SERŻYSKO Włodzimierz *Drewniane kościoły dawnej archidiecezji warszawskiej jako przykład mazowieckiego drewnianego budownictwa sakralnego* - Warszawa 1994, ss. 107, [40]; praca magisterska.
32. SIOŃEK Sylwester *Obrazy Matki Boskiej Śnieżnej na terenie Archidiecezji Warszawskiej* - Warszawa 1987, ss. 113; praca magisterska.
33. SOBSTYL Paweł *Działalność kulturalna Muzeum Archidiecezji Warszawskiej w latach 1981-1998* - Warszawa 1996. ss. 110; praca magisterska.
34. STRZYŻ Jan *Późnogotycka Bazylika pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Andrzejewie* - Warszawa 1982, ss. 70, praca magisterska.
35. SZCZEPAŃSKI Bogdan *Malarstwo katakumbowe w naukowej literaturze polskiej* Warszawa 1995, ss. 89; praca magisterska.
36. SZYMAŃSKI Zbigniew Maciej *Historia kościoła pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny na Lesznie* - Warszawa 1979, ss. VI+144; praca magisterska.

37. TARGASZEWSKI Mirosław *Dzwony kościelne ich historia, budowa, zdobienie, inskrypcje oraz zastosowanie* - Warszawa 1994, ss. 239; praca magisterska.
38. WOLSKI Andrzej *Treści i sposoby przedstawień w polskiej sztuce religijnej epoki potrydenckiej do roku 1655 na podstawie artykułów drukowanych w Biuletynie Historii Sztuki w latach 1951-1980* - Warszawa 1983, ss. VI+94; praca magisterska.
39. WYSZYŃSKI Piotr *Dzieje Muzeum Archidiecezji Warszawskiej* Warszawa 1997, ss. 76; praca magisterska.
40. ZABŁOCKI Janusz *Legendy związane z powstaniem niektórych Sanktuariów Maryjnych w Archidiecezji Warszawskiej* - Warszawa 1992, ss. 75; praca magisterska.
41. ZAKRZEWSKI Maciej *Rozwój form i symbolika pontyfikalnych paramentów biskupich Kościoła Zachodniego w liturgii po Soborze Watykańskim II* - Warszawa 1990, ss. 132; praca magisterska.
42. ZBYSZYŃSKI Jacek, *Życie i twórczość Tomasza Oskara Sosnowskiego 1810-1886* Warszawa 1997, ss. 81; praca magisterska.
43. ŻELAZKO Zdzisław, *Obraz Matki Bożej Jasnogórskiej i Jego kopie uznane za cudowne w Polsce w świetle wskazań Synodu Krakowskiego z 1621 roku oraz kult tych obrazów* - Warszawa 1989, ss. VI + 72; praca magisterska.

Ks. Prof. dr hab. Bogusław INLENDER

I. ŻYCIORYS



Urodził się 6 listopada 1922 roku w Warszawie. W latach 1929-1935 uczęszczał do szkoły podstawowej prowadzonej przez Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstańek w Warszawie. Po jej ukończeniu rozpoczął naukę w szkole średniej w Gimnazjum im. Ks. Józefa Poniatowskiego w Warszawie, gdzie po czterech latach uzyskał małą maturę, uprawniającą do dalszej nauki w klasach licealnych. Wybuch wojny i likwidacja szkół średnich przez władze okupacyjne uniemożliwiły kontynuowanie nauki w szkole i skłoniły do podjęcia jej na tajnych kompletach. W latach 1939-1940 ks. Inlender pracował jednocześnie społecznie jako opiekun z ramienia Stołecznego Komitetu Samopomocy Społecznej w Warszawskiej dzielnicy Marymont.

Wobec wznowienia w Warszawie nauki w kilku szkołach licealnych o profilu zawodowym przez miejskie władze oświatowe, w 1941 roku podjął naukę w Państwowej Szkole Chemicznej (dawne Liceum), w której wykładowcami było wielu profesorów polskich szkół wyższych, co wpływało na poziom nauczania i dawało możliwość zaliczenia w przyszłości wykładów i zajęć na studiach wyższych.

Po uzyskaniu dyplomu ukończenia szkoły ks. Inlender podjął pracę w podwarszawskich Zakładach Ceramicznych. Jednocześnie uzupełniał wiedzę humanistyczną w tajnych zespołach samokształceniowych. Włączył się w działalność katolickich organizacji młodzieżowych. Przeszedł podstawowe szkolenie wojskowe, brał udział w kolporządzie i redagowaniu pracy podziemnej.

W roku 1943 wstąpił do Warszawskiego Seminarium Duchownego i podjął naukę na tajnych kompletach seminaryjnych. W roku 1944 ukończył I rok filozofii.

Po wybuchu Powstania Warszawskiego w sierpniu 1944 roku otrzymał przydział do służby w łączności i do służby sanitarnej, którą pełnił do końca działań powstańczych, po czym został wywieziony wraz z ludnością Warszawy w rejon Kielc. Przyjęty do Seminarium Kieleckiego ukończył II rok filozofii. W 1945 roku powrócił do Warszawy, aby podjąć studia na I roku teologii w Seminarium Duchownym i jednocześnie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego.

Sześćoletnie Seminarium ukończył w 1949 roku i otrzymał święcenia kapłańskie 12 marca 1949 roku. Pracę kapłańską rozpoczął jako wikariusz i prefekt szkół w Milanówku koło Warszawy, pozostając studentem Wydziału Teologicznego. W roku 1950 uzyskał stopień magistra teologii w zakresie teologii moralnej na podstawie pracy: *Problem hierarchii celów małżeństwa u św. Alfonsa Liguori*, związanej z nowymi propozycjami teologicznymi w zakresie etyki małżeńskiej. Promotorem pracy był kierownik Katedry Teologii Moralnej Ogólnej i Etyki ks. prof. Zygmunt Kozubski. W roku 1951 objął funkcję asystenta przy tej Katedrze.

W latach 1951-1952 pracował jako prefekt w Niższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Warszawskiej, a następnie objął funkcję kapelana w Zakładzie Wychowawczym Sióstr Elżbietanek w Otwocku koło Warszawy, kontynuując studia na kursie doktoranckim. Obowiązki asystenta pełnił aż do przeniesienia Wydziału Teologicznego na Akademię Teologii Katolickiej, gdzie w roku 1955 uzyskał doktorat na podstawie rozprawy: *Spoleczne uwarunkowanie moralności w świetle etyki tomistycznej i socjologii współczesnej*, której promotorem był ks. prof. Walenty Urmanowicz.

W roku 1956 objął funkcję adiunkta na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej, a w latach 1957-1958 funkcję tę pełnił na Wydziale Filozofii przy Katedrze Etyki. W roku 1957 rozpoczął wykłady z teologii moralnej i etyki w Warszawskim Seminarium Duchownym, a od roku 1962 również wykłady i ćwiczenia w ramach utworzonego Akademickiego Studium Teologii Katolickiej. W I semestrze roku akademickiego 1961/62 miał jednocześnie wykłady zlecone z teologii moralnej na Wydziale Teologicznym KUL.

Na rok akademicki 1963/64 otrzymał stypendium naukowe i wyjechał na studia uzupełniające do Francji, gdzie uczestniczył w wybranych zajęciach dydaktycznych w Instytucie Katolickim w Paryżu (teologia moralna) i w Uniwersytecie Paryskim (historia filozofii i socjologia moralności). Prowadził jednocześnie własne poszukiwania związane z planowaną habilitacją. Celem bliższego poznania środowisk teologicznych i metod pracy nawiązał kontakty z innymi uczelniami przebywając w tym okresie również w Louvain, Fryburgu Szwajcarskim i Rzymie.

W związku z podjętymi pracami zespołu moralistów polskich nad nowym ujęciem całokształtu teologii moralnej odbył w latach 1970-1971 podróż do Belgii i Włoch celem wykorzystania doświadczeń tych środowisk i konsultowania wyników prac uczelni polskich.

W latach 1974-1988 był członkiem Komisji Episkopatu Polski do Spraw Nauki. Z inicjatywy Komisji przedstawił referaty na Kongresach Teologicznych w Krakowie i Lublinie na temat kultury chrześcijańskiej i roli Magisterium w teologii. Na plenarnej sesji Konferencji Episkopatu Polski referował nowe tendencje we współczesnej teologii moralnej.

W roku 1974 został powołany na pięcioletnią kadencję na członka Papieskiej Międzynarodowej Komisji Teologicznej w Rzymie. Na jej dorocznych sesjach przedłożył opracowania na temat mocy wiążącej norm moralnych, sytuacji małżeństw niesakramentalnych i chrystocentrycznego charakteru etyki chrześcijańskiej. Na zlecenie Kongregacji Nauki Wiary opracował obszerną ocenę projektu nowej systematyzacji teologii moralnej.

Od roku 1957 był członkiem Sekcji Polskich Teologów Moralistów i na jej zjazdach kilkakrotnie wygłaszał referaty i przedstawiał sprawozdania naukowe. W latach 1981-1986 pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji.

W roku 1988 habilitował się na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W roku 1990 objął na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie stanowisko docenta, a w roku 1991 profesora nadzwyczajnego.

W latach 1979-1989 brał udział w międzynarodowych kongresach teologów moralistów w Monachium, Hamburgu, Brixen i Passau, gdzie przedstawił między innymi problem teologicznej argumentacji w etyce społecznej. Na spotkaniu moralistów w Heiligenkreuz przedstawił referat na temat aktualnej sytuacji w katolickiej teologii moralnej.

Był czynny w zespołowej pracy naukowej i wydawniczej. W latach 1954-1958 współpracował z zespołem redakcyjnym kwartalnika *Collectanea Theologica*. W latach 1984-1990 był członkiem redakcji Warszawskich Studiów Teologicznych. W roku 1965 zainicjował pracę zespołu teologów moralistów i etyków środowiska krakowskiego i lubelskiego, mającą na celu metodologiczne doskonalenie wykładu katolickiej teologii moralnej. W latach 1980-1990 czynnie uczestniczył w analogicznej pracy zespołu moralistów środowiska warszawskiego.

Od roku 1970 był członkiem zespołu redakcyjnego przygotowującego z inicjatywy Sekcji Teologów Moralistów kolejne wydania opracowanego zbiorowo podręcznika teologii moralnej w jej nowym układzie. Jako współautor brał udział w przygotowaniu niemieckiego wydania zbiorowej pracy z zakresu pneumatologii (Lipsk 1980). Był członkiem polskiego zespołu redakcyjnego kolejnych wersji Katechizmu Kościoła Katolickiego.

W swojej pracy związanej z Wydziałem Teologicznym jak i w zespołach nieformalnych ks. Inlender zmierzał do utrzymania kontaktu środowiska polskiego z szybkim rozwojem teologii w Kościele i stworzenia nowego ujęcia moralności chrześcijańskiej w oparciu o źródła biblijne i wiedzę o psychologicznych i społecznych uwarunkowaniach moralności. Przywiązywał wagę do kontaktów naukowych przede wszystkim poprzez bezpośrednią wymianę poglądów i ocen. Dostrzegał potrzebę krytycznego asymilowania w teologii polskiej nowych propozycji, a jednocześnie otwarcia na nowe, niekiedy podstawowe problemy w teologii moralnej.

W tym duchu współdziałał ze środowiskiem moralistów także po zakończeniu, w 1994 roku, pracy na Wydziale - poprzez konsultacje i oceny opracowań Kolegów i studentów.

II. BIBLIOGRAFIA

1. Recenzja: J. LECLERCQ, *Les grandes lignes de la philosophie morale*, Louvain 1947, w: *CT* 23(1952) nr 3-4, 348-389.
2. Społeczne uwarunkowania moralności w świetle etyki tomistycznej i socjologii społecznej, Warszawa 1955 (maszynopis).
3. *Socjologia moralności Zarys problematyki*, Warszawa 1957 (skrypt).
4. Czystość w wychowaniu do miłości, *AK* 59(1959), nr 3(305), 339-347.
5. *Sakramentologia ogólna*, Warszawa 1960 (skrypt).
6. Recenzja: F. INDAN, Pozytywizm etyczny Emila Durkheima, Toruń 1960, w: *CT* 31(1960) nr 1-4, 154-169.
7. Społeczne uwarunkowanie moralności jako problem w etyce normatywnej, *CT* 34(1963) nr 1-4, 80-90.
8. *Etyka*, Warszawa 1966 (skrypt).
9. Jacek Woroniecki OP, moralista - prekursor odnowy, *Znak* 18(1966) nr 6(144), 675-691.
10. Dwie koncepcje stosunku etyki filozoficznej do teologii moralnej, *STV* 6(1968) nr 1, 71-86.
11. Praca Seminarium Moralnego w Warszawskim Seminarium Duchownym, *CT* 38(1968) nr 1, 124.
12. Normy etyczne zawarte w encyklice "Humanæ vitæ" i ich uzasadnienie, *CT* 39(1969) nr 4, 33-48.
13. *Powołanie jako chrześcijańska idea etyczna*, Warszawa 1970 (skrypt).
14. Zagadnienie integracji teologii moralnej, *ACr* 2(1970), 207-225.
15. Nadprzyrodzone powołanie człowieka, *AK* 74(1970) nr 2(367), 196-207.
16. Cel małżeństwa w aspekcie naturalnym i nadprzyrodzonym, *AK* 75(1970), nr 1(369), 44-54.
17. Odnowa teologii moralnej na uczelniach rzymskich, *CT* 43(1973) nr 1, 79-85.
18. Teologia moralna na Uniwersytecie Katolickim w Louvain. *CT* 42(1972) nr 1, 88-92.
19. Teologia moralna wobec danych nauk empirycznych, *AK* 81(1973) nr 1(387), 181-190.
20. Zagadnienia moralne w pracach Międzynarodowej Komisji Teologicznej, *CT* 46(1976) nr 2, 123-126.
21. Istota moralności chrześcijańskiej, w: *Teologia moralna w obliczu aktualnego stanu etosu polskiego. Akta Kongresu Teologów Moralistów Polskich Kraków 17-19.IX.1974*, Kraków 1977, 119-129.
22. Magisterium w strukturze teologii katolickiej, w: *Teologia nauką o Bogu: IV Kongres Teologów Polskich. Kraków-Mogiła 14-16 IX 1976*. red. M. Jaworski, A. Kubiś, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne 1977, 99-111.
23. Degeneracja moralna, *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 1094-1095.
24. Dobro - 2: W aspekcie moralnym, *EK*, Lublin 1979, t. 3, kol. 1375-1377.
25. Leben im Heiligen Geist, w: *Der Heilige Geist im Leben der Kirche*, hrg. B. PRZYBYLSKI, Leipzig: Benno Verlag 1980, 160-178.

26. Etyka jako teoria powinności moralnej, *RF* 29(1981) z. 2, 118-123.
27. *Powołanie do nawrócenia i udziału w Chrystusowym zwycięstwie nad grzechem*, Warszawa 1983 (skrypt).
28. *Powołanie chrześcijańskie Zarys teologii moralnej*. t.1: *Istota powołania chrześcijańskiego*, red. S. SMOLEŃSKI, B. INLENDER, S. PODGÓRSKI, Częstochowa Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne 1983 - Opole Wydawnictwo św. Krzyża 1978 - Opole Wydawnictwo św. Krzyża 1976.
29. Życie w Duchu Świętym, w: *Napełnieni Duchem Świętym*, red. B. PRZYBYLSKI, Poznań: W drodze 1982, 170-189.
30. Posiedzenie naukowe pracowników ASTK i Bobolanum na temat nowych obrzędów sakramentu Pokuty, *WAW* 65(1983) nr 1, 43-45.
31. *Nawrócenie i pokuta w teologii i posoborowym nauczaniu Kościoła*, Warszawa 1984 (skrypt).
32. *Powołanie jako podstawa moralności chrześcijańskiej*, Warszawa 1984 (skrypt).
33. Posiedzenie naukowe pracowników Wydziału Teologicznego w Warszawie na temat: "Sakrament Pokuty w świetle przepisów nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego", *WST* 2(1984), 185-187.
34. Posiedzenie naukowe pracowników Wydziału Teologicznego w Warszawie na temat: "Teologiczne i pastoralne elementy nowych obrzędów sakramentu Pokuty i ich przekazywanie w nauczaniu teologii", *WST* 2(1984) 183-184.
35. Elementy personalizmu chrześcijańskiego w teologii grzechu, *Com* 4(1984) nr 5, 14-34.
36. *Podstawy teologii moralnej*, Warszawa 1986 (skrypt).
37. Elementy personalizmu chrześcijańskiego w teologii grzechu, *CzST* 14(1986), 99-117.
38. Grzech w świetle antropologii teologicznej: wprowadzenie. Materiały ze spotkania teologów moralistów polskich 4-6 czerwca 1984 w Niepokalanowie, *CzST* 14(1986), 7-9.
39. Eucharystia - znak jedności Posiedzenie naukowe pracowników Wydziału Teologicznego w Warszawie, *PKat* 76(1986) nr 2(82).
40. Chrześcijaństwo a logos polski, w: *Chrześcijaństwo a kultura polska: V Kongres Teologów Polskich*, red. M. JAWORSKI, A. KUBIŚ, Lublin 1987, 44-52.
41. Sekcja Teologii Moralnej - sprawozdanie, w: *Chrześcijaństwo a kultura polska: V Kongres Teologów Polskich*, red. M. JAWORSKI, A. KUBIŚ, Lublin 1987, 151-152.
42. Etyczne zadania nauczyciela wychowawcy, *Biuletyn Krajowego Duszpasterstwa Nauczycieli i Wychowawców* 21(1988) nr 1, 35-45.
43. Spotkanie teologów moralistów w Heiligenkreuz 2-5.IX.1988, *CT* 59(1989) nr 3, 78-80.
44. Teologia moralna dzisiaj. Postęp czy regres? *STV* 28(1990) nr 2, 16-25.
45. Problematyka sumienia w publikacjach polskich, *CT* 60(1990) nr 3, 135-142.
46. Recenzja: M. SYCH, Aspekty etyczne pobierania narządów do przeszczepów, w: *Polski Przegląd Chirurgiczny* 64(1992) nr 3, 204.
47. Głos w dyskusji na Zjeździe Sekcji Moralistów Polskich 10-12.IV.1992 r. w Krakowie w: *Korupcja. Problem społeczno-moralny*, red. A. MARCOL, Opole: wyd. Św. Krzyża 1992, 46-50; 104-107.
48. W sprawie moralnych dylematów bioetyki, *Medicus* 2(1993) nr 1, 22-23.

49. Wypowiedź na Forum "Polska 1992: Problem karalności przerywania ciąży" - Warszawa 26.IX.1992, w: *Próba porozumienia*, bmw.: Helsińska Fundacja Praw Człowieka 1993, 14-15; 21-24.
50. Recenzja: S.Th. PINCKAERS, *Źródła moralności chrześcijańskiej. Jej metoda, treść, historia*, tł. A. Kuryś, Poznań: W drodze 1994, w: WST 7(1994), 270-279.
51. Recenzja: J. PIEGSA, *Der Mensch das moralische Lebewesen. Fundamentale Fragen der Moralthologie*, St. Ottilien 1996, w: WST 9(1996), 321-328.
52. Życie w Duchu Świętym, w: *Duch Święty i Jego obecność w Kościele*, Katowice 1997, 241-259.

III. PRACE DYPLOMOWE PROWADZONE W ASTK I PWTW

1. ARTYSZUK Włodzimierz, *Osobowy charakter moralności we współczesnej polskiej myśli etycznej*, Warszawa 1983, ss. VIII, 56; praca magisterska.
2. BANACH Stanisław, *Relacja wzajemna moralności i religii w świetle nauki II Soboru Watykańskiego*, Warszawa 1978, ss. 53; praca magisterska.
3. BEREZIŃSKI Jacek, *Podstawy etycznej oceny działalności zawodowej w świetle Nauki Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 1973, ss. 107; praca licencjacka.
4. BRULIŃSKI Leszek, *Wartość moralna celibatu kapłańskiego w nauczaniu Soboru Watykańskiego II i magisterium posoborowego*, Warszawa 1987, ss. XVIII, 106; praca magisterska.
5. CHOJNACKI Krzysztof, *Moralny sens cierpienia i jego chrześcijańskie przeżywanie w nauczaniu Jana Pawła II*, Warszawa 1990, ss. X, 60; praca magisterska.
6. FURMAN Robert, *Problem odpowiedzialności moralnej w ujęciu Karola Wojtyły*, Warszawa 1987, ss. VIII, 102; praca magisterska.
7. GALAJ Andrzej, *Podstawowe założenia etyki życia małżeńskiego i rodzinnego w nauczaniu Jana Pawła II*, Warszawa 1992, ss. 55; praca magisterska.
8. GAŚIOREK Marek, *Zasada życzliwości międzyludzkiej u przedstawicieli polskiej etyki świeckiej: C. Znamierowskiego, T. Kotarbińskiego i J. Korczaka*, Warszawa 1986, ss. X, 81; praca magisterska.
9. GRĘDOWSKI Władysław, *Moralne znaczenie Kazania na Górze (Mt 5-7; Łk 6,20-49)*, Warszawa 1979, ss. X, 51; praca magisterska.
10. GUTOWSKI Jacek, *Podstawy moralnej formacji młodzieży w Ruchu Światło-Życie*, Warszawa 1992, ss. 73; praca magisterska.
11. JACKOWSKI Tomasz, *Moralne uzasadnienie prawa do życia na przykładzie eutanazji w ujęciu polskich teologów i moralistów*, Warszawa 1993, ss. 114; praca magisterska.
12. JARECKI Piotr, *Wspólnotowy charakter moralności Chrześcijańskiej w nauce II Soboru Watykańskiego i w magisterium posoborowym*, Warszawa 1980, ss. XVIII, 109; praca magisterska.
13. KARDA Franciszek, *Powołanie jako źródło i treść moralności chrześcijańskiej według świętego Pawła*, Warszawa 1981, ss. XIV, 82; praca magisterska.
14. KIETLIŃSKI Krzysztof, *Zagadnienie odpowiedzialności zbiorowej w Starym Testamencie*, Warszawa 1988, ss. 71; praca magisterska.

15. KLOCH Zbigniew, *Prawo naturalne jako element moralności chrześcijańskiej w ujęciu moralistów polskich po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 1992, ss. 54; praca magisterska.
16. KMIĘCIAK Konrad, *Znaczenie rad ewangelicznych w aktualnym nauczaniu Magisterium Kościoła i w ujęciu teologii posoborowej*, Warszawa 1988, ss. 70; praca magisterska.
17. KONARSKI Jan, *Problem norm moralnych w Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, Warszawa 1989, ss. 100; praca magisterska. Warszawa 1991; praca licencjacka.
18. KOPEREK Jerzy, *Moralne i wychowawcze wartości sakramentu pojednania w świetle nauki Soboru Watykańskiego II i Magisterium posoborowego*, Warszawa 1985, ss. XII, 89; praca magisterska.
19. KUCHARCZYK Jarosław, *Ewangelizacja rodziny jako droga urzeczywistnienia się wspólnoty Kościoła*, Warszawa 1994, ss. 72; praca magisterska. Warszawa 1997; praca licencjacka.
20. KUCHARCZYK Grzegorz, *Rodzina jako wspólnota i źródło zobowiązań moralnych w Biblii*, Warszawa 1994, ss. 45; praca magisterska.
21. KULMA Andrzej, *problem sumienia i odpowiedzialności u św. Pawła*, Warszawa 1980, ss. XV, 120; praca magisterska.
22. KUŹMIŃSKI Dariusz, *Ocena etyczna ingerencji medycznych w ludzkie życie w ujęciu polskich współczesnych moralistów*, Warszawa 1992, ss. 84; praca magisterska.
23. LEMAŃSKI Wojciech, *Odpowiedzialność Chrześcijańska wobec zagrożeń współczesnego świata w świetle nauki Drugiego Soboru Watykańskiego*, Warszawa 1986, ss. XVI, 64; praca magisterska.
24. LEWIŃSKI Bogdan, *Zagadnienie deontologizmu u współczesnych etyków katolickich w Polsce*, Warszawa 1987, ss. XVI, 64; praca magisterska.
25. ŁOZOWSKI Wiktor, *Problematyka grzechu we współczesnych ujęciach teologiczno-moralnych*, Warszawa 1980, ss. VII, 55; praca magisterska.
26. MADEJ Wacław, *Etyczna ocena wojny i pokoju w polskich publikacjach katolickich*, Warszawa 1993, ss. 51; praca magisterska.
27. MAJ Józef Roman, *Główne problemy w twórczości Stanisława Brzozowskiego*, Warszawa 1975, ss. 50; praca licencjacka.
28. MOŃ Ryszard, *Etyka naturalna a etyka objawiona w pierwszym rozdziale Listu Świętego Pawła do Rzymian*, Warszawa 1977, ss. 90, praca licencjacka.
29. OLSZEWSKI Paweł, *Inicjacja przedmatrzeńska i jej ocena w polskiej literaturze medycznej i pedagogicznej*, Warszawa 1991, ss. VII, 37; praca magisterska.
30. PAJKOWSKI Jacek, *Prawdomówność i prawdziwość w ujęciu współczesnych polskich moralistów katolickich*, Warszawa 1991, ss. IX, 54; praca magisterska.
31. PAWELSKI Andrzej, *Godność kobiety w nauczaniu współczesnego Magisterium Kościoła*, Warszawa 1992, ss. 73; praca magisterska.
32. PRAŻNOWSKI Henryk, *"Dobra małżeństwa" jako podstawa etyki seksualnej u św. Augustyna i w aktualnej nauce Magisterium Kościoła*, Warszawa 1980, ss. XVIII, 78; praca magisterska.
33. PRAŻNOWSKI Henryk, *Rola elementów biblijnych w budowie etyki chrześcijańskiej w ujęciu współczesnych polskich etyków i teologów*, Warszawa 1982, ss.133; praca licencjacka.

34. PRZEGALIŃSKI Bogdan, *Stołość i zmienność norm moralnych prawa naturalnego w świetle aktualnego nauczania Magisterium Kościoła*, Warszawa 1979, ss. IX, ss. 54; praca magisterska.
35. ROMANOWSKI Mirosław, *Znaczenie modlitwy w rozwoju moralnym ludzi świeckich na podstawie publikacji polskich*, Warszawa 1993, ss. 75; praca magisterska.
36. SIERPNIAK Robert, *Pojęcie natury jako podstawy prawa naturalnego w ujęciu polskich etyków katolickich*, Warszawa 1994, ss. 67; praca magisterska.
37. SITEK Lech, *Moralne znaczenie radości Chrześcijańskiej*, Warszawa 1980, ss. X, 64; praca magisterska.
38. SLIPEK Leszek, *Godność osoby ludzkiej jako motywacja norm etyki seksualnej w nauce Soboru Watykańskiego II i Magisterium posoborowego*, Warszawa 1978, ss. XI, 57; praca magisterska.
39. SLIPEK Leszek, *Powołanie kapłańskie jako zobowiązanie moralne w świetle nauki Soboru Watykańskiego II i magisterium posoborowego*, Warszawa 1980, ss. XI, 55; praca licencjacka.
40. STĘPNIEWSKI Piotr, *Godność osoby jako podstawa moralności w ujęciu polskich teologów moralistów i etyków*, Warszawa 1994, ss. 66; praca magisterska.
41. SUCHECKI Zbigniew, *Miłość jako podstawowa cnota moralności Nowego Testamentu*, Warszawa 1994, ss. 88; praca magisterska.
42. TRZASKOWSKI Piotr, *Miłość bliźniego w Biblii i jej moralne uzasadnienie*, Warszawa 1994, ss. 97; praca magisterska.
43. UCZCIWEK Zygmunt, *Prawo naturalne w nauczaniu Pawła VI*, Warszawa 1973, ss. 44; praca licencjacka.
44. WARZESZAK Stanisław, *Pojęcie moralnej godności osoby ludzkiej u przedstawicieli polskiego personalizmu etycznego*, Warszawa 1982, ss. XXV, 125; praca magisterska.
45. WARZESZAK Stanisław, *Wolność jako element ludzkiej godności w świetle Nowego Testamentu*, Warszawa 1985, ss. 235; praca licencjacka.
46. WNUK Bogusław, *Formalizm religijny w świetle wymagań powołania chrześcijańskiego*, Warszawa 1991, ss. IX, 73; praca magisterska.
47. WOJTAN Andrzej, *Teologiczne podstawy moralnej odpowiedzialności za środowisko człowieka w świetle nauczania Magisterium Kościoła*, Warszawa 1982, ss. XIV, 76; praca magisterska.
48. WÓJTOWICZ Arkadiusz, *Powołanie kapłańskie i jego kształtowanie w nauczaniu Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego w okresie po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 1986, ss. VI, 90; praca magisterska.
49. ZIĄBSKI Grzegorz, *Istota sumienia i jego formowanie w polskiej posoborowej literaturze teologicznomoralnej*, Warszawa 1990, ss. XII, 61; praca magisterska.

IV RECENZJE PRAC NAUKOWYCH

1. WARZESZAK Stanisław, *Génie génétique et morale chrétienne. Un examen éthique et théologique à partir de critères personalistes*, promotor: X. Thévenot, Paris Institut Catholique 1991, ss. 503. Recenzja do nostryfikacji doktoratu w PWTW 1997.